

EVOLUCIÓ D'UN PATRIMONI NOBILIARI CATALÀ DURANT ELS SEGLES XVII I XVIII. EL PATRIMONI NOBILIARI DELS SENTMENAT¹

per EVA SERRA I PUIG

Els treballs de Laurence Stone han posat en evidència l'oportunitat de dirigir la recerca a l'estudi de les classes socials dominants de l'antic règim; si més no els seus treballs han servit per subratllar la capacitat d'adaptació d'aquestes forces socials a través de les dificultats de la revolució anglesa, tot i les dificultats financeres de l'aristocràcia anglesa dels segles xvi i xvii. És evident que, malgrat el treball aïllat de J. H. Elliott, l'estudi de la noblesa catalana resta per fer. Certament, un estudi monogràfic d'un exemple aïllat és totalment insuficient i només permet una anàlisi descriptiva amb tímides generalitzacions. Però l'oportunitat de disposar d'uns papers fins ara en un arxiu privat eren un estímul per a provar-ne les seves possibilitats.^{1 bis}

LES SUCCESSIONS

La cristallització d'un sistema successori lligat a un sol fill ha determinat la reproducció i consolidació dels patrimonis nobiliaris en el curs

1. La suposició que els arxius patrimonials oferien una documentació valuosa i poc utilitzada a Catalunya per als estudis econòmics i socials de l'Antic Règim, ens estimulà Esteve Canales i a mi a fer recerques en aquest sentit. Una primera ordenació de l'Arxiu Sentmenat (AS), dipositat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), ens confirmà les possibilitats d'aquest tipus de documentació, d'altra banda d'utilització no sempre fàcil. Ens semblà que el temps esmerçat en aquesta feina d'ordenació mereixia un estudi aproximatiu de l'evolució del patrimoni des del segle xvii al xix, etapa de més riquesa documental de l'Arxiu. Aquest article és, doncs, fruit d'una recerca conjunta, i Esteve Canales té en preparació l'estudi de l'evolució del patrimoni dels Sentmenat en el curs del segle xix. Cal indicar que els patrimonis que engruixiren el de Sentmenat tenen documentació independent, documentació que només he tingut en compte en la mesura que entrava en relació amb el patrimoni Sentmenat.

1 bis. Laurence STONE, *The crisis of the Aristocracy 1558-1641*, Oxford University Press, 1965; també *Social mobility in England 1500-1700* "Past and Present" núm. 33 (1966), pp. 16-55; J. H. ELLIOTT, "A provincial Aristocracy: the catalan ruling Class in the sixteenth and seventeenth centuries", *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Barcelona, 1967, vol. II, pp. 125-141.

de l'Edat Mitjana. A Catalunya la pràctica de la "millora directa" d'un fill fou d'ús freqüent a través d'un acte de donació *inter vivos* connectat amb el dret matrimonial; la conseqüència era la distribució desigual del patrimoni entre els fills. La "millora" era fruit d'una tendència contra la successió igualitària, per evitar l'atomització de la propietat i per mantenir la unitat patrimonial.²

La pràctica d'afavorir un fill comporta també la necessitat de garantir la supervivència dels altres, regulada a través de la llegítima (*Recognoverunt proceres*, 1283, Corts de Montblanc, 1333, i sobretot Monçó, 1585, on fou fixada en la quarta part del valor del patrimoni).³ De fet, del capítol 94 de les Corts de Monçó, que responia al desig de conservació de les cases principals, procedeix la institució de l'hereu.⁴ La finalitat del capítol queda ben clara en l'anunciat mateix: "zelant la conservatio de las casas principales, statuim y ordenam ab consentiment de la present cort, que la legítima per a tots los fills i fillas, encara que sien major número de quatre, no sie sino la quarta part dels bens del diffunt, de la successió del qual se tractarà en respecte de las legítimas".⁵

La pràctica havia precedit la definitiva cristallització institucional. La família Sentmenat no fragmentà mai el nucli originari del patrimoni familiar, si bé no puc afirmar que el patrimoni, en un sentit més vast, no fos objecte de mobilitat. Els Sentmenat mai no repartiren les terres pertanyents al terme de Sentmenat, però sí que practicaren el repartiment entre els fills de les propietats lliures, o, millor dit, no lligades al nucli del feu familiar. Clavero⁶ ja assenyala que la propietat territorial feudal catalana assumia el règim vincular sense necessitat de fundació. Les propietats que posseïa Pere I de Sentmenat, que es coneixen pel seu testa-

2. Segons Lalinde, si bé no és molt aventurat de suposar que la "millora" es practicà freqüentment al segle x a Catalunya, en canvi es pot assegurar la pràctica d'aquesta al segle xi sobre la base de l'usatge "Auctoritate et Rogatu". Lalinde considera que la institucionalització de la pràctica d'aquesta respongué a la pressió de nobles i magnats i recaigué sobre béns immobles (usatge "Possunt etiam"). La millora com a negoci *inter vivos* se situa en condicions de transformar-se en el futur "heretament" en la mesura que la recepció de l'heretament familiar és la conseqüència de l'acció de "millorar" *inter vivos*; evidentment, el donant es reserva l'usdefruit fins a la seva mort. L'heretament connecta amb el dret matrimonial (constitució "A foragitar frauds", de les Corts de Perpinyà de 1351), i entre els segles xv-xvi aquesta pràctica dona lloc a l'estructura formal dels capítols matrimonials (Jesús LALINDE ABADIA, *La problemàtica històrica del heretament*, a "AHDE", XXXI (1961), pp. 195-233. També, del mateix autor, *Los pactos matrimoniales catalanes*, a "AHDE", XXXIII (1963), pp. 133-266).

3. Jesús LALINDE, *op. cit.*, i també Bartolomé CLAVERO, *Mayorazgo. Propiedad feudal en Castilla. 1369-1836*, Madrid, 1974, p. 285.

4. José MORAGAS DE TAVERN, *L'hereu. Estudio jurídico*, Barcelona, 1888. Sobre l'origen de la successió individual com a mesura per impedir el fraccionament de la propietat, vegi's també Eduardo de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña*, Madrid, 1905, pp. 158-167, i també Bartolomé CLAVERO, *op. cit.*, pp. 280-281.

5. *Constitutions y altres drets de Catalunya, compilats en virtut del capítol de cort XXIII de les corts per la SCY Majestat de Rey don Philip nostro senyor celebradas en la vila de Monsó. Any MDLXXXV*, Barcelona, 1588 (*Id.* Corts de 1702 i reedició facsimilar pel Col·legi d'Advocats, Barcelona, 1909).

6. CLAVERO, *op. cit.*, p. 285.

ment de 3 de març de 1170,⁷ no són les mateixes —a excepció del nucli que donà nom a la família— que les que ens arriben al segle XVII. Els béns de què disposaven els Sentmenat el 1170 eren el càrrec de castlà de Tortosa, una heretat a Xerta, un molí a l'Ebre⁸ (donat pel comte de Barcelona el 1148), el castell de Sentmenat, el feu d'Arraona, els molins de Barberà, la quarta part del delme de Sant Andreu del Palomar, cases a Barcelona, el feu de Tiana, el delme de Ripollet, el mercat i d'altres senyories a Caldes de Montbui, el feu de Reixac, de Calçada, el feu de Cerdanyola i de Palomar, el molí i horta de Castellar, propietats de Montcada, Mola, Vinyals, cases de Badalona i la casa de Pedrós.

Encara Pere IV de Sentmenat, a començaments del segle XIV, fou hereu de Guillem de Ribas,⁹ avi de la seva muller Agnès, i, com a tal, senyor del castell del Regomir, castell Lavit, casa de Puig-albar, castell Voltrega i drets de mercat i taules de Barcelona. La manca de coincidència entre el patrimoni medieval i el de l'edat moderna fa suposar transferències i moviments en la propietat paral·lelament amb el manteniment de la integritat del nucli originari. Quan començo l'estudi de la família, el vincle de Sentmenat ja ha estat instituït (capítols matrimonials de Jaume Miquel Roc de Sentmenat i Caterina d'Erill i d'Orcau, 14-IV-1534)¹⁰ i, com es pot veure, és anterior al capítol de les Corts de Monçó.

Al costat, doncs, de la paulatina institucionalització de l'hereu es desenvolupà també la creació de vincles. Segons Clavero, la vinculació, però, a Catalunya implicava una prohibició menys estricta d'alienar que la descrita per al *mayorazgo* de Castella; deutes, drets legítims, permeten l'alienació de béns vinculats quan mancaven diners i béns lliures.¹¹

Al costat dels elements que contribuïren a l'estabilitat dels patrimonis caldria destacar d'altres elements de la societat feudal catalana que ajudaren no solament al manteniment de la integritat dels patrimonis, sinó al procés de concentració de la renda feudal. Aquesta concentració era resultat, d'una banda, dels enllaços matrimonials entre branques nobiliàries i, de l'altra, dels estralls de la mort i la ruptura de la línia succeòria masculina d'alguna de les branques, fet, aquest darrer, que ja ha

7. ACA, AS, 2.95, fol. 11, i també Armand de FLUVIÀ, "Los Sentmenat. Una gran familia noble catalana", *Mélanges offerts a Szabolcs de Vajay*, Braga, 1971, p. 211.

8. ACA, AS, 2.95, fol. 11. Segons aquest manuscrit, Pere havia acompanyat Guillem Ramon de Montcada a la conquesta de Tortosa (1148), i aquest el feu castlà del castell de Tortosa. De la participació en la conquesta li pervingué una heretat a Xerta i un molí a l'Ebre, que heretà el seu fill Arnau. Segons Fluvià, *op. cit.*, la branca tortosina dels Sentmenat s'extingí al segle XIV.

9. ACA, AS, 2.95, fols. 16-17.

10. ACA, AS, 2.95, fol. 33-33v, i també Índexs Sentmenat, vol. 17: *Sucesión, dominio, jurisdicción y nobleza y privilegios de la casa Sentmenat*, doc. 432. Una prova de l'interès a mantenir el feu a mans de la família fou el matrimoni d'Isabel Maria de Sentmenat amb el seu cosí quart Galceran Miquel de Sentmenat i Sayol (9-VII-1496), per tal que el feu no passés a una família estrangera (FLUVIÀ, *op. cit.*, p. 213).

11. CLAVERO, *op. cit.*, p. 283.

estat subratllat per Lawrence Stone en el seu estudi sobre l'aristocràcia anglesa.¹²

En efecte, el patrimoni dels Sentmenat de 1824 és fruit de successives concentracions.¹³

En primer lloc, els enllaços matrimonials han afavorit consecutives incorporacions: l'enllaç Joan de Sentmenat - Maria de Perapertusa (17-II-1615) permetia la incorporació del patrimoni rossellonès dels Blan-Dusay a la casa Sentmenat. L'enllaç Francesc de Sentmenat - Emerenciana de Toralla (13-XII-1645) comportava la incorporació del patrimoni Toralla. L'enllaç Francesc de Sentmenat - Maria Josefa de Clariana (10-XI-1754) reuneix els patrimonis Clariana-Sentmenat, quan Clariana ja havia incorporat successivament el patrimoni Altarriba (1576) i el patrimoni Gualbes (testament d'Elionor de Gualbes a favor de Teresa de Gualbes: 18-IV-1681).¹⁴ Encara el 1824, i com a resultat també de l'enllaç Sentmenat-Clariana, la casa Sentmenat incorporava el patrimoni Meca-Rocabertí-Guimerà. Aquest darrer, fruit de la concentració Guimerà-Rocabertí (1647) i Guimerà-Rocabertí-Meca (1661). Cada una d'aquestes branques eren concentracions de petits patrimonis: Meca, de Meca - Marquet (1483) - Clasqueri (1548) - Cassador (1575) - Ivorra - Sarrià (1600); Rocabertí, de Rocabertí-Segurioles (1612); Guimerà, de Guimerà-Relat (1394-1410) - Abella (1477). Patrimonis difícils de reconstruir, en l'estat actual de la investigació, per separat.¹⁵

En segon lloc, al costat de l'enllaç matrimonial, també actua como a factor de concentració, o com un element de reforçament del fenomen de concentració matrimonial, la mort, és a dir, la ruptura de línies successòries. L'estat de la investigació no permet un aclariment exhaustiu del fenomen, però sí que permet destacar uns quants exemples no gens menyspreables.

La ruptura de successions per línia masculina provocà les concentracions de Perapertusa i de Toralla. La reunió de Relat-Guimerà-Abella amb Rocabertí en la persona de Maurici de Cardona —testament de Jacinta de Guimerà (13-VII-1660)— es deu a la mort (19-IV-1657) sense successió masculina de Gispert de Guimerà, avi de Maurici de Cardo-

12. Lawrence Stone, *The Crisis of the Aristocracy 1558-1641*, Oxford University Press, 1965, pp. 76-88.

13. Per a les dades que s'ofereixen a continuació ha estat usada la documentació següent: ACA, AS, 0.79, 0.171, 0.182, 0.205, 1.36, 1.220, 1.239, 2.95, i també *Índexs Sentmenat*, vol. XVII, i FLUVIÀ, *op. cit.* El volum XVII dels *Índexs Sentmenat* conté una completa relació de documents notariais per ordre cronològic, amb el nom i la localitat del notari, que, donat que no sempre és localitzable el document en el propi arxiu, permetria, en cas d'un estudi més aprofundit, recórrer als arxius notariais, i més concretament al de Barcelona.

14. *Índexs Sentmenat*, vol. XVIII: *Sucesiones excepto la de Sentmenat*, doc. 214.

15. Una acurada investigació a partir dels *Índexs Sentmenat*, vol. 18 —tot i que els índexs, ara per ara, no serveixen per consultar l'arxiu— permetria aprofundir aquest aspecte i concretar millor les dades.

na. Tal vegada l'exemple més espectacular és el que s'inicia amb Isabel de Cardona i Rocabertí, que tindrà efectes sobre els Clariana i, per tant, sobre la concentració Clariana-Sentmenat. Isabel de Cardona i Rocabertí, casada el 1661 amb Josep de Meca i de Cassador, succeeix al seu germà, el ja citat Maurici de Cardona, mort sense descendència (2-VI-1674). En testament, Isabel de Cardona creà un vincle entorn del patrimoni Meca-Robertí-Guimerà (27-XI-1724). Antoni de Meca i de Cardona, primera línia del vincle, moria sense fills (1755), i li succeí el seu nebot, segona línia del vincle, que també moria sense fills (1788); també un nebot d'aquest darrer, Antoni Cortès Andrade, recollida l'herència i moria sense descendència (1824), passant el vincle a l'hereu del patrimoni Sentmenat-Clariana, Francesc de Paula de Sentmenat.

No es pot afirmar que aquestes concentracions responguessin clarament als interessos de les cases nobiliàries. Aquestes, a vegades, explicitaven el desig que els títols es mantiguessin independents més que no pas es fusionessin amb d'altres, i aquest comportament actuava com un factor disgregador o d'equilibri enfront dels factors de concentració. Un cas molt explícit en aquest sentit fou el de la casa de Torrelles. Ramon de Torrelles moria després d'haver mort el seu primogènit i fills segon i tercer sense descendència,¹⁶ i el patrimoni passà a la seva filla Elionor de Torrelles. El testament d'Elionor (16-IX-1604), recollint les instruccions del testament del seu pare, diu: "[...] entés, emperò, y declarat que un mateix fill meu no puga ésser hereu de les dos casas, çò és de Sentmenat y de Torrelles, si ja aquell no ere únic viu, de tal manera que vivint dos dels dits fills meus, o més, sempre lo segon nat, o menor de dies, sie lo hereu de la casa Torrelles, presupposat que lo major ha d'ésser hereu de la casa de Sentmenat [...]".¹⁷ En compliment d'aquest testament, els béns dels Torrelles passaren a Ramon de Torrelles, i en morir aquest sense fills, al seu germà Francesc. Aquest darrer moria solter i continuava la línia el seu germà Miquel, i el 1685 el titular de la casa de Torrelles era el nebot de Miquel, Pere de Torrelles, creat marquès per l'arxiduc (1706).¹⁸

La garantia d'un tronc independent, amb consideracions similars a la de la casa de Torrelles, és la que mantingué independents la branca Sentmenat-Castelludosrius, iniciada a les darreres dècades del segle XVI i la de Sentmenat-Agulló, iniciada a les primeres dècades del segle XVIII, per

16. Elionor de Sentmenat i la seva mare Isabel de Torrelles prenen possessió del patrimoni Torrelles conjuntament el 18 de desembre de 1595. La primera com a hereva del seu pare Ramon Martí de Torrelles. Pertanyien als Torrelles els castells de la Roca, Montbui i Pallejà. ACA, AS, 1.232 ms. Bofarull i també *Índexs Sentmenat*, vol. XX: *Castells de la Pera, Fals, La Roca y Montbui*, doc. 499.

17. ACA, AS, 0.182 A, núm. 14.

18. *Els castells catalans*, vol. II, p. 254.

explícita decisió dels Castelludosrius,¹⁹ i dels Agulló-Gironella. El darrer cas implicà un plet que acabà amb una concòrdia (1762), per la qual els béns dels Agulló-Gironella pertanyien per indivís als Sentmenat-Agulló i a la branca troncal dels Sentmenat.²⁰

EL PATRIMONI SENTMENAT DELS SEGLES XVII I XVIII

El patrimoni Sentmenat del segle XVII estava constituït, segons un document²¹ que mereix ésser reproduït, pels següents elements:

Castell, lloch y terme de Sentmenat, ab la jurisdicció civil y criminal y la heretat de dit castell.²²

Castell de Tarrassa ab sa heretat y quadra dita de St Jaume de la Vall de Paradís, o de la Cartuixa, y part del delme real en lo terme de Tarrassa.²³

Castell de la Pera, o de Çapera, ab los censos, senyories y porció de delme de pertinències de dit castell en la parròquia y terme de St Llorens Çavall y St Feliu de Vallcarcara.²⁴

La porció o mitat de la decima del lloch y terme de Falchs en lo bisbat de Vich.²⁵

La part de decima de la parròquia de St Andreu de Palomar.²⁶

La quarta part de la lleuda de Mediona, que s paga en la ciutat y territori de Barcelona.²⁷

Un moli fariner en lo lloc de Millàs en Rosselló.²⁸

19. A. de FLUVIÀ, *La Casa de Sentmenat. Línea de los marqueses de Castelludosrius, grandes de España*, a "Hidalguía", vol. XV, núm. 82 (1967), pp. 353-376.

20. ACA, AS, 2.95: la concòrdia entre Menna i Joan de Sentmenat fou ratificada el 2 de març de 1769. El testament de Josep Agulló (4-IV-1702) declarava incompatibles la possessió en una sola i mateixa persona dels títols de marquès de Gironella i marquès de Sentmenat (*ibid.*).

21. ACA, AS, 2.127 (v. 1645). Fins on sigui possible, intentaré identificar la procedència del patrimoni en començar l'estudi.

22. Des del segle XI, el cognom Sentmenat apareix unit al castell de Sentmenat; el domini alodial del castell pertanyia als Montcada, dels quals eren castells els Sentmenat. Pere de Sentmenat, el 1380, obtingué la senyoria del castell i el seu terme del aleshores senyor Eimeric II, baró del castell de Centelles, per 9.000 ll. (FLUVIÀ, "Los Sentmenat. Una gran familia noble catalana", *Mélanges...*, p. 210, i també *Els castells catalans*, vol. II, pp. 134-141).

23. El castell-cartoixa de Vallparadís fou comprat per Jofre de Sentmenat el 1432 (*Els castells catalans*, vol. II, p. 157). Segons F. RIBAS i MASSANA, fou adquirit per 4.000 florins d'or.

24. Comprat per Pere de Sentmenat als Marquès (20-II-1378) per 2.400 ll. (ACA, AS, 1.239 ms. Bofarull).

25. Dot —conjuntament amb la casa de la Riera de Sant Joan de Barcelona— de Joana Antiga de Cartellà (ACA, AS, 1.220, 1.239 [caps. matrimonials 2-V-1480] i 2.95, fols. 87, 119-121).

26. Adquirit de Bernard de Barberà el 27 de maig de 1161 (ACA, AS, 2.95, fol. 11).

27. Molt possiblement pervé de Guillem de Ribes i Ermessendis de Mediona, avis d'Agnès de Ribes, muller (1243) de Pere de Sentmenat i de Fortesa (vegi's també nota 9).

28. Per successió de Maria de Perapertusa, casada amb Joan de Sentmenat (17-II-1615), filla de Pere de Perapertusa, vescomte de Joc, i de Dionísia Blan. Maria heretà els béns d'Andreu Blan i Dusay i Magdalena Vilena (ACA, AS, 2.95, fol. 36).

- La mitat del mas o heretat dit Boassa en Rosselló.
- La heretat del terme de Bonpas en Rosselló.
- La casa principal en lo carrer de la Riera de St Joan en Barcelona.
- Altra casa al costat de la prop dita mediant lo carreró, que no té transit, y fa cantonada en lo carrer de la Font de St Joan o d'en Avellà.²⁹
- Altra casa gran ab algunas botigas en lo carrer de la Mercè.
- Diferents partits de censos dins Barna y son territori.
- Altra casa al cap de vall del carrer Moncada, qui ix al Born.
- Diferents censals se cobran.
- Diferents censals es fan y prestan a varias comunitats y particulars.

A les darreres dècades del segle xvii s'incorporava, en situació de tota manera molt precària —com hi haurà ocasió de veure— el patrimoni Toralla, és a dir, la varvassoria de Toralla, que consistia en: ³⁰ honors, delmes, censos, i senyoria a Toralla, Erinyà, Mont-ros, Patils, Pobellà, Espui, Aiguavella, Claverol, Torallola, Serradell, la Pobleta. A la primera meitat del segle xviii foren venuts Torallola, Serradell i la Pobleta de Bellveí, que ja no figuren a l'arrendament de 1769-73.³¹ Hi ha notícies que, a començaments del segle xviii, l'usdefruit de Claverol estava cedit en concepte de llegítima ³² al germà de Joan de Sentmenat, don Ramon de Sentmenat. També el patrimoni Toralla aplegava la hisenda Gassol de Tremp i el *mayorazgo* castellà de Gassol.³³

A mitjan segle xviii, la fusió amb el patrimoni Clariana suposa la incorporació de: ³⁴ Patrimoni Plegamans: castell de Plegamans, patrimoni de Vic, és a dir, parceries, delmes i censos d'heretats (no està especificat, però sembla que comprèn l'heretat d'Altarriba, heretat de Sant Agustí de Lluçanès, Mas Noguer, quartó de Tona, l'heretat de la Sala de Vilalleons i les cúries reials de Vic); també incloïa la mesura de l'oli de Barcelona que pertangué als Gualbes com a descendents dels Despalau ³⁵ i alguns lloguers urbans.³⁶

En 1762, per concòrdia amb els Agulló, aconseguia la casa Sentmenat d'incorporar la meitat dels ingressos de la baronia de Gironella, que consistien en parceries, delmes i censos.³⁷

29. Podrien ésser originàriament dels Sentmenat. El testament de 1170 confirma la propietat de cases de Barcelona.

30. ACA, AS, 1.34, 2.94, 2.95, 2.119.

31. ACA, AS, 2.119. Sobre notícies indirectes de vendes, ACA, AS, 0.205.

32. ACA, AS, 0.205.

33. Els Gassol eren una família de Tremp, un membre de la qual, Jerònim, a la primera meitat del segle xvi, emigrà a Madrid i fou funcionari del Consell d'Aragó. A Castella fundà un *mayorazgo* (*Índexs Sentmenat*, vol. 21: *Mesura de l'oli, juro, casa Gassol, leudas*; també ACA, AS, 1.90, 1.110, 1.111, i 2.24, entre d'altres lligalls).

34. ACA, AS, 2.94, 2.106, 2.119.

35. (ACA, AS, 1.36).

36. ACA, AS, *ibid*.

37. ACA, AS, 2.95, fol. 271.

	v. 1630-40	1644	1645	1646	1647	1648
Arrendament de Sentmenat			finalitza 30-IV-46 780		1-V-48	1.00
Arrend. Sant Llorenç Savall			finalitza 30-IV-46 200	1-V-46 200	a 200	30-IV 20
Arrend. ½ delme Reial Vila de Terrassa . .			finalitza 30-IV-46 170.10 170.10 + 7 Q. civada	1-V-46 225	a 225	30-IV 22
Arrend. Sant Jaume de Terrassa de Vallparadís			finalitza 30-IV-45 240	360	360	360
Heretat de Terrassa a mitges		227.10 ²				
Arrend. dels drets de Torreblanca de Fals .				15	15	15
Rosselló: parceries . .		140 Q. de blat = 360 ³ 12 Q. 6 q. ordi i civada = 21.5 ⁴				
Rosselló: arrend. Molí de Millàs		73 Q. de blat = = 328.10 ⁵				
Arrend. ¼ lleuda de Mediona			1-IX-44 1273.64	a 1273.64	31-X-47 1273.64	1-III-48 1293
Tersó de Sant Andreu .		Venut el 1614 per Joan de Sentmenat a carta de gràcia ⁶				
Cases de Barcelona . .						
Censos	85.7.8					
Censals	300.13.9					
Ingrés extraordinari de la Batllia General de Catalunya						

Els valors són expressats en lliures, sous i diners.

Signes convencionals: Q. = quartera de Barcelona.

q. = quartà.

s. = sous.

1. ACA, AS, 0.27 (1644-1664), 2.127 (v. 1630-1640).
2. D'herbes, 8 ll.; blat a mitges: 39 Q. a 4 ll./q.; civada a mitges: 33 Q. a 1 ll. 18.
3. Avaluació segons el preu del blat a Sentmenat el 1644.
4. Avaluació segons el preu de la civada a Sentmenat el 1644.
5. Id. a la nota 3.
6. ACA, AS, 2.95.
7. Lloguer de les cases petites del carrer de les Polleres (55 ll.); lloguer de la botiga d'.
8. Lloguer de les cases petites al cantó del carrer de les Polleres (50 ll.).
9. Lloguer casa cantonada de les Polleres (30 ll.); lloguer casa al carrer Ample (40 ll.).
10. Tal vegada una gràcia reial a causa de les súpliques d'Emerenciana. Aquest ingrés no

Is Sentmenat

660 10

lloguer botiga a la casa del carrer Ample (20 ll.).
tingut en compte en estipular l'ingrés aproximatiu anual del patrimoni durant els anys 1646 i 1652.

El 1824 quedaven incorporats al patrimoni els béns Meca-Guimerà-Rocabertí,³⁸ amb la qual incorporació passava a ésser absorbit pel marquès de Sentmenat: la renda de la casa Cardona-Rocabertí a l'Empordà: parceries, delmes i censos de Sant Mori, Verges, Belcaire, Sant Sadurní, Torre de Banyeres, i una casa de Girona. Patrimoni Guimerà: parceries, delmes, censos de Ciutadilla, Fontfreda i Torres d'Urgell. Patrimoni Meca: parceries, delmes, censos de Castellar.

LA RENDA DELS SENTMENAT ALS SEGLES XVII-XVIII

Per tal de situar correctament la família nobiliària dels Sentmenat caldrà analitzar la composició i el volum dels seus ingressos i, per precisar l'evolució de la renda, caldrà fer uns talls cronològics al segle XVII i al XVIII. Els talls vindran determinats per les possibilitats de la documentació amb què treballo. Els ingressos només els puc avaluar i comparar a partir de magnituds computades en metàl·lic. No es tracta d'una comptabilitat capitalista i, evidentment, no puc fer un balanç de despeses i d'ingressos; només tinc a l'abast avaluacions d'ingressos fetes per la família mateixa. Aquestes notícies són sempre avaluacions d'ingressos en metàl·lic —és a dir, entrades en diner—, els únics que interessaven, o, millor dit, que eren considerats com a tals per les economies senyoriales;³⁹ les altres entrades, aquelles que consumia la mateixa família o que eren invertides en la producció del patrimoni, en comptades ocasions apareixen anotades, per tal com no eren considerades ingressos.

Els ingressos, durant el segle XVII, procedeixen de propietat territorial, drets feudals, propietat urbana i censals. No puc separar sempre els ingressos de la propietat de la dels provinents dels drets feudals, per tal com es coneixen aquests ingressos a través d'arrendaments globals que em fa suposar que incloen el valor del dret feudal arrendat (delmes, censos) i el valor de la part comercialitzable de la propietat territorial: producció un cop deduït el consum particular i les despeses de la producció, i només en casos excepcionals es troba separat l'ingrés de la propietat territorial dels ingressos de tipus feudal.

El patrimoni ja hem vist que estava constituït, a la primera meitat del segle XVII, pel patrimoni del Vallès Occidental: Sentmenat, Sant Llorenç Savall, Terrassa, Fals al Bages, el patrimoni del Rosselló i el rural i urbà del territori de Barcelona, a més dels censals; el patrimoni és dispers pel fet d'ésser fruit de les esmentades successives incorporacions, cosa per la qual també sol caracteritzar-se un patrimoni nobiliari.

38. ACA, AS, 0.171.

39. Witold KULA, *Théorie économique du système féodal. Pour un modèle de l'économie polonaise. 16e - 18e siècles*, París - La Haia, 1970, p. 25.

Un memorial de les rendes dels Sentmenat del segle xvii, *Llibre de las rendas cobra la casa de Sentmenat comensat en setembre del any 1644*⁴⁰ em permet de confeccionar un quadre sobre el volum dels ingressos procedents de cada un dels béns que constituïa el patrimoni (Quadre 1). La informació d'aquests ingressos sempre procedeix del valor anual expressat pels respectius arrendaments. Les diverses mostres realitzades sobre patrimonis nobiliaris i eclesiàstics de l'antic règim a Catalunya permeten afirmar que l'arrendament en diner, prèvia subhasta, constituïa el sistema més estès d'administració econòmica dels patrimonis.

El Quadre 1 mostra l'extensió, en un moment donat, del sistema d'arrendament en diner en el patrimoni Sentmenat.

Els arrendaments de la primera meitat del segle xvii de Sentmenat i de Terrassa no comprenien la part de la propietat territorial d'ambdues localitats. Per a 1644, però, conec la producció de les dues heretats, i, segons aquestes notícies, gran part almenys de la producció de l'heretat de Sentmenat d'aquell any (Quadre 2) quedava destinada a l'autocon-

QUADRE 2¹

Collita de l'heretat de Sentmenat el 1644

Productes	Quantitat en q	Preu q	Ús de la producció
Blat	207	4 ll. 10 s.	200 q per al consum domèstic
Civada	36	1 ll. 14 s.	36 q per als cavalls de la casa
Faves	12	1 ll. 19 s. 4. d.	No consta
Vi claret	26 cargues	7 ll. carga	4 cargues venudes
Vi resaigües	10 "	3 ll. "	10 cargues per al consum domèstic
Oli	3 "	8 ll. 13 s. 4 d."	3 cargues per al consum domèstic

1. ACA, AS, 0.27.

sum. D'aquí que l'elimini del quadre general d'ingressos, mentre que prenc en consideració la producció de l'heretat de Terrassa, que avaluo segons el preu del blat d'aquell any a la plaça de Terrassa.

El fet que no tingui cap any del conjunt del Quadre 1 complet no em permet considerar que existissin aquests buits en la realitat; més aviat

40. ACA, AS, 0.27.

sembla que les llacunes cal atribuir-les al caràcter poc sistemàtic de la comptabilitat de l'època. D'aquí que les dades del memorial puguin ésser manipulades per establir una xifra hipotètica d'ingressos per a 1646 i una per a 1652; per això dono un valor estàtic i permanent a la xifra de l'heretat de Terrassa, del mas Blan Ribera, dels censos, de les pensions de censals i a la mitjana dels lloguers dels tres anys —1661, 1663-1664— de què dispo. Aquesta manipulació permet estimar els ingressos anuals per a 1646 en 4.514 ll. 17 s. 9 d. i per a 1652 en 6.711 ll. 11 s. 5 d. Tot i el manteniment d'unes xifres estàtiques, els ingressos han augmentat un 48,67 %, augment que considero que ha de correspondre a la inflació de la guerra, a la qual s'adaptarien els arrendaments, més que no pas a uns augments reals dels ingressos; caldria comprovar si les economies senyorials aprofitaven o bé es ressentien d'aquesta inflació. Tal vegada si es relacionés l'augment nominal dels preus amb l'augment nominal de la renda es tindria algun indicatiu sobre aquest punt.

Les xifres de la renda Sentmenat no considero pas que puguin ésser estimades com a xifres modestes en el context català, si bé haurien estat modestes en el context de la cort de Madrid i en el context de la noblesa europea. 4.104 ducats ⁴¹ per a 1646 i 6.101 ducats per a 1652 són xifres substancials, si es prenen en consideració les paraules d'Elliott: ⁴² "L'aristocràcia pròpiament dita era quasi totalment un grup de «camp», diferent d'una aristocràcia «de cort», i la majoria de llurs membres —nobles i també cavallers— haurien comptat dins les categories europees com a simple gentilitat. Com a classe, no eren benestants... Uns ingressos de 2.000 ducats l'any haurien semblat molt respectables per a un noble, i no hauria estat sorprenent de trobar que molts de la petita noblesa no arribaven, o escassament, als 500 ducats o lliures". Les xifres dels ingressos dels Sentmenat eren, evidentment, ridícules comparades amb la xifra que aporta Elliott per al duc de Cardona: 120.000 ducats anuals; ⁴³ malgrat tot, pel que diu el mateix Elliott, es pot considerar que els Sentmenat devien representar un esglao inferior però immediat de la noblesa després dels Cardona —aquests darrers, una noblesa, d'altra banda, ja espanyola en renda i mentalitat. Tal vegada, doncs, el grau superior de la noblesa estrictament catalana era el que mantenia la renda anual entorn dels 4.000 a 6.000 ducats anuals.⁴⁴ La superioritat de la no-

41. Segons l'equivalència 1 ducat = 22 sous catalans: J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana. 1598-1640*, Barcelona, 1966, p. 532.

42. J. H. ELLIOTT, *op. cit.*, p. 59. Vegi's també, del mateix autor, "A provincial Aristocracy: The Catalan Ruling Class in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Barcelona, 1967, vol. II, pp. 125-141. Elliott afirma que eren pocs els qui posseïen 2.000 ll. anuals, la quantitat necessària per viure confortablement a inicis del segle XVII; i 600 ll. anuals eren mirades com una xifra desitjable (pàgines 128-129).

43. ELLIOTT, *La revolta catalana*, p. 71, nota 89.

44. ELLIOTT, *op. cit.*, pp. 537-538, publica una relació d'ingressos anuals d'un

blesa castellana és confirmada per Ulloa, que avalua la renda del comte de Benavente, el 1536, en 42.832 ducats i la del duc d'Alcalá de los Gazules, el 1588, en 72.552 ducats.⁴⁵

A finals del segle XVII, i com a resultat directe de les pressions dels creditors —ens trobem davant d'un creixent procés d'endeutament que després estudiaré—, el titular del patrimoni passava revista a l'estat o situació de la seva hisenda. S'adverteix en aquests anys un interès inusitat en la documentació, centrat sobretot en els anys 1670-75 i a la mort d'Emerenciana (1687), per avaluar el valor anual de la renda i fins i tot per fer una estimació del valor global del patrimoni. Els creditors són propietaris de censals amb pensions endarrerides, i membres de la família amb drets legitimaris. Evidentment, per deduir-ne la llegítima calia conèixer abans el valor del patrimoni. Aquestes estimacions de finals de segle no pretenen oferir valors reals d'uns anys concrets, sinó que són estimacions generals vàlides com una mitjana per al conjunt d'anys de la segona meitat del segle XVII. Les estimacions varien en funció dels interessos que representen; així, en vida d'Emerenciana les estimacions dels creditors es basaren en les xifres més elevades assolides pels arrendaments en el curs de la segona meitat del segle XVII, mentre que les estimacions del titular es basaren en aquelles xifres més baixes; és a dir, que els creditors tendiran a inflar els ingressos i el titular a reduir-los, sense que les diferències siguin, però, substancials. Aquesta constatació m'ha inclinat a considerar com a vàlides les xifres obtingudes per la senzilla solució d'una mitjana simple. Les dades obtingudes així no crec que alterin ni introdueixin errors greus a les conclusions i eviten haver de reproduir un conjunt de xifres que em sembla que no aportarien cap clarificació a l'estudi.

Segons les xifres que s'obtenen d'aquestes estimacions ⁴⁶ (Quadre 3), les condicions dels ingressos mitjants de la segona meitat del segle XVII (1670-1687) mantenen els nivells de 1646, és a dir, si només tenim en compte els ingressos procedents dels conceptes esmentat per a 1646, tenim una renda de 4.633 lliures, és a dir, uns 4.212 ducats, però la renda anual total aconsegueix les 5.783 lliures o 5.257 ducats; la causa és la incorporació al patrimoni d'una nova renda, la del patrimoni Toralla i Gassol,

conjunt de cavallers i nobles catalans, que, a excepció del comte de Santa Coloma, confirmaria aquesta conjectura. Segons aquesta relació, Antoni de Magarola, doctor en medicina, Ramon de Calders, antic governador de Catalunya, i Guerau de Guardiola, antic lloctinent del mestre racional, tindrien vers 1640 un patrimoni amb una renda anual de 600 ll., 860 ll. i 529 ll. 19 s. respectivament; el senyor de Maldà i el comte de Vallfogona, una de 1.150 ll. 14 s. i 6.825 ll. 16 s. respectivament. El comte de Santa Coloma, en canvi, rendava 10.678 ll. 16 s. La xifra entorn de les 6.000 ll. seria el nivell mitjà de renda del grau superior de la noblesa estrictament catalana.

⁴⁵. Modesto ULLOA, *Las rentas de algunos señores y señoríos castellanos bajo los primeros Austria*, Montevideo, 1971.

⁴⁶. ACA, AS, 0.27, 0.205, 1.34.

QUADRE 3¹*Ingressos dels Sentmenat vers 1670-1687*

Arrendament de Sentmenat	1.520
Arrendament Sant Llorenç Savall	260
Arrendament ½ delme Reial Vila de Terrassa; St. Jaume de Terrassa de Vallparadís i heretat de Terrassa	500
Arrendament dels drets de Torreblanca de Fals	20
Arrendament Rosselló	360 ²
Arrendament 1/4 lleuda Mediona	1.359
Cases de Barcelona	286
Censos i censals	328
Varvassoria de Toralla	850
Patrimoni Cassol a Tremp	300
Patrimoni Cassol a Castella	3

1. ACA, AS, 0.27, 0.205, 1.34. El valors són expressats en lliures.

2. La disminució de l'ingrés del Rosselló en comparació amb el període anterior no considero que es degui a l'anèixi del Rosselló per la monarquia francesa; els vols. ACA, AS, 3.1 i 3.2, registren com Maria de Sentmenat anualment rebia els ingressos procedents del Rosselló (1629-1655). Tal vegada vendes per deutes i reorganitzacions administratives —a finals del segle XVII trobo els ingressos del Rosselló expressats en diners en lloc de parts de collita— podrien haver produït aquesta disminució.

3. Només consta que no es cobrava el censal d'Almazán (800), que era la partida més important d'aquest patrimoni de Cassol. (El deute de pensions entre 1618 i 1645 pujava a 21.000 ll.; entre 1645 i 1669, 19.200 ll.; entre 1669 i 1687, 14.000 ll. El 1705, essent reduïdes, a Castella, les pensions al 3 %, el deute, de 14.400 ll., quedà reduït a 8.640 ll. El 1742, el deute total, capital i pensions, era eximit a la meitat i pujava a 34.320, però en aquesta mateixa data el marquès de Sentmenat el condonava a canvi de 10.000 ll. pagades a terminis en el curs d'un any).

motivada pel matrimoni d'una Toralla-Cassol, Emerenciana, amb Francesc de Sentmenat,⁴⁷ que engruixeix la renda anual en un 24,83 %, conformant la suposició d'un procés de concentració de la renda feudal.

Les pressions dels creditors no sols obligaren a fer un balanç dels ingressos anuals de la hisenda, sinó també a fer estimacions sobre el valor del patrimoni. És interessant de comprovar els mòduls que apliquen al valor de la renda anual per extreure'n el preu de la propietat; el que sembla marcar el mòdul a adoptar és el tipus de senyoria que ostenta el titular: el llocs amb la jurisdicció civil i criminal, és a dir, el mer i mixt imperi, són estimats a raó de 40.000 ‰, és a dir, segons una relació superior a la de trenta anys el valor de la renda anual neta (el sistema utilitzat per estipular el preu de venda dels béns de l'Església durant la

47. ACA, AS, 0.205, *Capítols matrimonials*, 1645.

desamortització anglesa del segle *xvi*), en lloc d'una relació 1:30, s'estipula segons una relació 1:40; pertanyen a aquest tipus Sentmenat i la varvassoria de Toralla, estimats Sentmenat sobre 1.300 ll. anuals en 52.000 ll. i la varvassoria de Toralla sobre 700 ll. en 28.000 ll.⁴⁸ Els llocs amb drets feudals sense jurisdicció són avaluats segons la relació 1:30 (Sant Llorenç Savall sobre 230 en 6.600 ll.), la relació 1:25 (delme reial de Terrassa sobre 250 en 7.500 ll., Mas Blan Ribera i Bonpàs sobre 309 en 7.725 ll., Molí de Millàs sobre 88 en 2.200 ll.); la senyoria mitjana és avaluada segons la relació 1:20 (Lleuda de Mediona sobre 1.400 en 28.000 ll., els censos de Barcelona sobre 25 en 500 ll.). Sembla que la propietat urbana també resta valorada segons la relació 1:20, comprovable per a les cases del carrer de la Mercè, que sobre uns lloguers de 200 ll. són avaluades en 4.000 ll., xifra que és augmentada a 5.500 per la presència d'uns censos endarrerits. Una cosa similar esdevé amb la casa de la Riera de Sant Joan, que amb un lloguer de 100 ll. anuals és avaluada en 6.000 ll., xifra superior a la de la relació 1:20; també en aquest cas segurament cal suposar l'existència d'uns endarreriments.

Segons aquestes avaluacions globals, vers 1687 el valor del "cos de eretat de la casa Sentmenat" i de la varvassoria de Toralla seria el següent: ⁴⁹

Varvassoria de Toralla	28.000
Casa de Tremp	1.000
Sentmenat	52.000
Terrassa	7.500
Sant Llorenç Savall	6.600
Lleuda de Mediona	28.000
Casa Riera St. Joan	6.000
Cases carrer de la Mercè	5.500
Censos dins Barcelona	500
Rosselló (exolòs el molí de Millàs, liquidat per deutes)	7.725
	<hr/>
	142.825 ll.

Al costat de la minuta del valor dels béns Sentmenat-Toralla figura adjunta una minuta del valor del deute: 74.000 ll. el de Sentmenat i 10.150 ll. el de Toralla, és a dir, un total de 84.150 ll. sense comptar els drets legitimaris, que poden passar de 20.000 ll. Segons aquesta minuta, el deute —capital i interessos endarrerits— constitueix, doncs, un 58,9% del valor dels béns, és a dir, més de la meitat del valor d'aquests.

48. Les avaluacions són fetes sobre els nivells més baixos dels ingressos anuals.

49. ACA, AS, 0.281 (v. 1680), 1.34 (v. 1687).

L'ENDEUTAMENT DELS PATRIMONIS

En els darrers anys, els historiadors han posat en relleu els efectes de la formació del mercat mundial al segle xvi sobre les classes dirigents del sistema feudal, i ha estat posat l'accent en les dificultats d'adaptació de la noblesa per mantenir, en el marc d'un clima econòmic nou, les exigències del *more nobilium*.⁵⁰ A l'Europa de l'est i a Itàlia les manifestacions de reacció senyorial han estat interpretades com una modalitat d'adaptació del sistema feudal.⁵¹ En el present treball no puc abordar els efectes de la revolució dels preus sobre l'economia nobiliària catalana, per tal com l'arxiu Sentmenat és pobre en documentació del segle xvi; en canvi, sí que puc registrar que en el segle xvii, segons es desprèn de la documentació utilitzada, les economies senyorials catalanes estan afectades per un seriós procés d'endeutament.⁵² En el marc de la conjuntura depressiva del segle xvii no sembla pas que aquestes economies senyorials remuntessin llur precària situació, sinó que més aviat o bé sucumbiren les més febles, o bé es mantingueren, però en un estat endèmic d'endeutament, les més fortes.

El caràcter crític de les economies senyorials del segle xvii l'he pogut constatar de forma empírica a través de les dades que ofereix l'arxiu Sentmenat.

Fins ara m'he ocupat d'uns ingressos anuals que el problema del deute mostra en situació molt precària. Alexandro de Ros —segons una cita d'Elliott— deia: “No hay dos [caballeros] en la provincia que, pagados sus cargos, les queden 6.000 ducados de renta”.⁵³ Sembla que en aquesta situació es trobaven els Sentmenat i d'altres famílies similars.⁵⁴

La documentació constata que els creditors persegueixen els titulars dels patrimonis. Alguns patrimonis a penes aconseguiran sobreviure a

50. Jerzy TOPOLSKI, *Les tendances de l'évolution agraire de l'Europe centrale et orientale du 16e au 18e siècle*, a “Le deuxième servage en Europe centrale et orientale”, *Recherches internationales à la lumière du marxisme*, núms. 63-64, pp. 47-49. Lawrence STONE, *op. cit.*, pp. 76-88. Segons Stone, les dificultats econòmiques de la noblesa del temps d'Isabel són causades més pel volum de les despeses que per la caiguda dels ingressos procedents de la terra (p. 88); també remarca Stone que no tota la noblesa aconseguí d'aprofitar la conjuntura del segle xvi (p. 89).

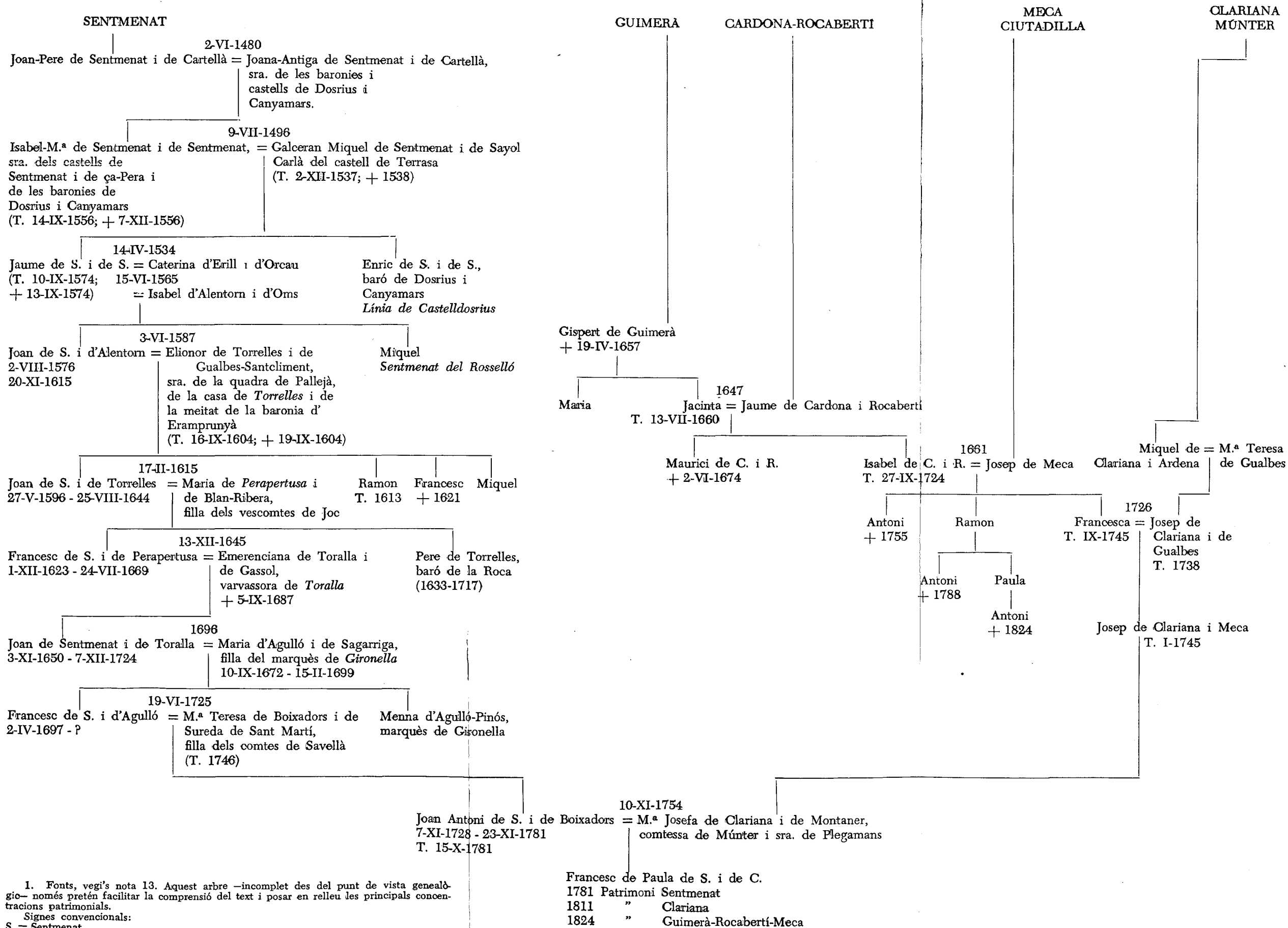
51. “Le deuxième servage en Europe centrale et orientale”, *Recherches internationales à la lumière du marxisme*, núms. 63-64 (1970) W. KULA, *op. cit.*; R. VILLARI, *La rivolta antispagnola a Napoli. Le origini 1585-1647*, Bari, 1968.

52. ULLOA, *op. cit.*, p. 18. Remarca a propòsit de la noblesa castellana que, malgrat la conjuntura favorable del segle xvi, els senyors evidencien a finals del segle dificultats econòmiques. No sap a què atribuir el fenomen i posa l'accent a l'ús i abús del crèdit en una etapa d'inflació, i a les conseqüències derivades de la deflació que seguí.

53. J. H. ELLIOTT, *op. cit.*, p. 59.

54. Segons la relació de rendes anuals que esmenta Elliott —vegi's nota 44— la part deduïble de Guerau de Guardiola era de 113 ll. 16 s. 6 d.; la del senyor de Maldà, de 325 ll.; la del comte de Valfogona, de 1.522 ll.; i la del comte de Santa Coloma, de 1.800 ll.

ARBRE GENEALÒGIC DE LA FAMÍLIA SENTMENAT¹

1. Fonts, vegi's nota 13. Aquest arbre —incomplet des del punt de vista genealògic— només pretén facilitar la comprensió del text i posar en relleu les principals concentracions patrimonials.

Signes convencionals:
S. = Sentmenat
C. i R. = Cardona i Rocabertí
T. = Testament

la situació d'endeutament. El valor i la composició de la renda semblen determinar la possibilitat de reconstrucció i recuperació dels patrimonis. Hi ha qui no sobreviu; el 1643, per exemple, són venuts en encant públic els mobles del cavaller Jacint de Toralla, avaluats en 524 lliures.⁵⁵ La composició anual de la renda dels Meca el 1668⁵⁶ és: un 53,17 % d'arrendaments d'ingressos rurals, un 25,18 % de pensions de censals, un 14,12 % de lloguers urbans i un 7,58 % de censos en diner. Entre 1673 i 1711 comencen a vendre ràpidament part del patrimoni per redimir censals. Tal vegada redimien sota pressions de propietaris de pensions de censals que feia temps que no cobraven l'interès anual. El que és evident és que les vendes representen el 67,16 % dels ingressos anuals procedents dels arrendaments rurals, el 15,77 % dels ingressos anuals procedents de pensions de censals (això suposaria una transferència dels censals de la casa), el 10,17 % dels ingressos procedents de lloguers urbans, i el 4,32 % dels ingressos procedents de censos anuals. La renda ha passat d'un valor anual de 1.890 ll. 1 s. 9 d. a un valor de 907 ll. 11 s. 9 d. anuals, i la composició de la renda ha perdut solidesa: ara, en un 37,01 % procedeix d'ingressos agraris, un 34,42 % de pensions de censals, un 17,40 % de lloguers, i un 11,14 % de censos.

Aquest procés d'endeutament que es produeix en el curs del segle *xvii* i arriba al seu punt més crític a la segona meitat del segle el trobo reproduït a la renda dels Rocabertí-Guimerà, que signen una concòrdia amb llurs creditors censalistes (3-XII-1680).⁵⁷ La composició de la renda dels Cassador el 1688⁵⁸ en un 47,91 % està formada de pensions de censals (1.322 ll. 15 s. sobre 2.760 ll. 10 s. de renda anual), i el 1711 estan lluides 750 ll. Tal vegada s'ha lluit per pagar d'altres creditors censalistes que pressionen sobre el patrimoni. També veiem que el 1716 han estat venuts o consignats censos per valor de 97 ll. 13 s. 6 d., és a dir, el 17 % dels que posseïa. Tal vegada també els venen per redimir censals. No conec el volum del deute, només els "mals" anuals 238 ll. 2 s. 3 d.

L'ENDEUTAMENT DE LA FAMÍLIA SENTMENAT

Ja en vida de Francesc de Sentmenat, l'herència d'Emerenciana es veié afectada per les pressions dels seus creditors, i poc abans de la mort de Francesc de Sentmenat s'establia una concòrdia amb els creditors de la varvassoria (1667). El sistema de la concòrdia era un acord privat davant de notari, que sortia més barat, tant per al creditor com pel al deutor, que

55. ACA, AS, 0.205.

56. ACA, AS, 3.57.

57. ACA, AS, 0.171.

58. ACA, AS, 0.17.

una solució del conflicte per la via judicial.⁵⁹ La concòrdia de Toralla⁶⁰ era una concòrdia entre els senyors i els habitants de la varvassoria, d'una banda, i els creditors censalistes, de l'altra, la qual cosa inclina a suposar que el senyor pretenia transferir part del seu deute als pagesos, tal vegada basant-se en algun endeutament de la mateixa comunitat pagesa envers ell. Potser es podria interpretar com una forma de reacció senyorial vinculada a una etapa de contracció econòmica.⁶¹ El 1668, el volum de les pensions anuals inscrit a la concòrdia és de 230 ll., el 1669 signen més creditors i la xifra augmenta 115 ll. El 1673 s'inscriuen 40 ll. més i el 1677, 30 ll. més. El 1667, la suma total de pensions anuals inscrites és de 918 ll. 16 s., que al 5% —l'interès de l'època— suposaria un capital de 18.360 ll. A la concòrdia, els senyors, per pagar les pensions endarrerides i redimir els censals, renunciaven al delme que cobraven en aquell lloc, i la comunitat pagesa es gravava amb la imposició d'un vintè. Aquesta solució seria més endavant denunciada pel marquès de Sentmenat (10-XI-1741) per tal com, malgrat la concòrdia, havia hagut de lluir censals fora de la mateixa.⁶² Considero, però, que no devien ésser censals inscrits en aquesta concòrdia, ja que les notícies de la gestió d'aquesta indiquen que el 1689 s'havien lluit 7.600 ll. del capital, i el 1697 sembla que el capital era ja tot lluit i les pensions endarrerides pujaven a 2.697 ll.⁶³ El deute havia estat absorbit.

L'any 1669, Emerenciana de Toralla i de Sentmenat enviudà i el patrimoni del seu marit restà sota les pressions dels seus creditors a través de plets i executòries posades a la Reial Audiència. De fet, els plets dels creditors contra el patrimoni Sentmenat havien començat el 1654. Emerenciana decidia dirigir-se a la reina vers 1671 per tal d'aturar les execu-

59. Ja he parlat de la concòrdia Rocaberti-Guimerà amb els creditors censalistes (1680). També la comptabilitat dels Clariana (1700-1701) —vegi's ACA, AS, 2.106— mostra que aquests pagaven unes sumes anuals en concepte de concòrdia al marquès de Besora, al marquès de Sentmenat, al comte Darrius i a Emmanuel de Planella.

60. ACA, AS, 0.281.

61. ACA, AS, 0.281: "Repartiment pera pagar als acreedors [del marquès de Sentmenat] dels fruïts y rendas del pnt. any 1727 procurant de cada hu de ells la condonatio per lo que faltara". En aquest document del lligall 0.281 es fa referència als endarreriments que els pagesos de Sentmenat deuen al marquès i la necessitat que els deutors facin creació de censal per la quantitat deguda. En aquest cas concret, el senyor pretén vincular els deutes pagesos al seu propi deute. El senyor de Vilahur, el 1648, volia imposar redelme a la Universitat, i el doctor Pere Teixidor li escrivia a propòsit d'aquesta qüestió: "dich de una part que algunas impositions de redelmas no han tingut effecte per voler los poderosos exir prest del empenyo y los pobres contradir" (ACA, AS, 1.257, núm. 167).

62. ACA, A, 0.281. Concretament també a ACA, AS, 1.34 (1739), figuren pensions de censals de la varvassoria de Toralla per valor d'unes 579 ll., i a ACA, AS, 1.34 (v. 1747), consta l'existència de censals de la varvassoria de Toralla de Berenguer, de Calassans, de Grimosachs i d'Antoni Sunyer, que encara paguen pensions endarrerides i dels quals havien estat lluits el 1689 el d'Antoni Sunyer, el 1691 el de Calassans (ACA, AS, 0.281), el 1728 el de Grimosach (ACA, AS, 1.34); segurament, el de Berenguer havia estat lluit anteriorment.

63. ACA, AS, 0.281.

tòries de la Reial Audiència, allegant els serveis de la casa Sentmenat i concretament del seu marit, D. Francesc de Sentmenat, a la Corona: “hechos en tiempo de las alteraciones de essa provincia y confiscación que padecieron de sus bienes y hazienda por los ministros de Francia, que, por esta causa sola, ha disminuido, y que además de esto ha perdido mil ducados de renta en Rosellón, por lo que ha quedado con muchos empeños y muchos hijos que alimentar y educar, no pudiendo satisfacer a sus acreedores los quales continuamente —dice— la estan molestando con execuciones de essa Real Audiencia”. Demanava a la reina que ordenés a la Reial Audiència la suspensió per un any de les causes dels plets i les execucions sobre les seves persones i béns i que proveís per fer avenir els creditors a una concòrdia. La concòrdia que Emerenciana proposava, segons un document sense data, però que suposo del 1671, és: “que un año se les pagara una pensión por entero, y el año siguiente la pensión que avian de aver por vía del rédito se comute en redimir, o quitar el todo, o parte de el principal, y réditos del censal o censales, y que, por razón de la dicha luisión, quede libre el dicho año de el rédito o réditos, hasta que en esta forma se acaben de redimir de el todo los principales, y réditos de todos los censales, y otros qualesquiera cargos que huviese y tuviese sobre si las casas, bienes y dominios de los suplicantes”.⁶⁴

La reina acusava recepció d'aquesta súplica —23 de setembre del 1672— i de l'estreta situació que allegava Emerenciana, la qual acabava la seva petició amb aquests termes: “que dentro del dicho año, con efecto vengan a la propuesta concordia susodicha, o en otra manera que sea de comodidad a ambas partes, que, de no convenirse a un honesto ajuste, indudablemente seria acabar de aniquilar esta casa de Senmanate, siendo tan noble, como antigua en Cataluña, sobre aver perdido, por leales vassallos, la mayor parte de hazienda en Rosellón”.⁶⁵

El dramatisme d'Emerenciana cal reconsiderar-lo; d'una banda, no és veritat que hagués perdut els béns del Rosselló ni que aquests representessin una part tan substancial en el conjunt del patrimoni Sentmenat, i, de l'altra, la situació límit de les cases nobiliàries a mitjan segle XVII no sembla ésser un fenomen exclusivament fruit de la guerra ni un fenomen extraordinari i de dimensions individuals. El mateix fons Sentmenat ha proporcionat els exemples de situacions similars o pitjors.

La reina ordenava a la Reial Audiència que nomenés un jutge que arbitrés una concòrdia entre Emerenciana de Sentmenat i els seus creditors. L'ordre tramesa el 23 de setembre de 1672, la repetia el 8 de març i 15 d'octubre de 1673.

64. ACA, AS, 1.34.

65. *Ibid.*

Emerenciana no aconseguí que s'ajustés la concòrdia a la Reial Audiència. La documentació fa suposar que no era fàcil un acord entre el titular del patrimoni Sentmenat i els seus creditors. Uns documents que he citat abans i que situo entorn de 1674 donen estimacions sobre la renda anual del patrimoni i les seves obligacions anuals. Una de les estimacions és feta pels procuradors d'Emerenciana i l'altra pels seus creditors. Evidentment, aquestes estimacions no coincideixen. Segons els creditors, la seva hisenda proporciona una renda anual de 9.927 ll. 14 s., que, deduïts els mals i càrrecs que fa la casa Sentmenat anualment, deixen un líquid de 7.927 ll. 14 s. Segons Emerenciana, en canvi, la renda anual del seu patrimoni és de 3.345 ll., i amb la deducció dels mals i càrrecs representa un líquid de 1.874 ll. 16 s.⁶⁶

Si divergien les estimacions, també divergien els termes per a un acord o concòrdia, i sembla que els creditors reiteraren llurs pretensions a la Reial Audiència. El 19 de gener de 1675 es feia una provisió a la Reial Audiència favorable als creditors per la qual "tots els delmes, fruyts i emoluments que reb la dita noble Emerenciana y vuy no's troban arrendats, deuen arrendar-se per temps de dos anys y depositar-se lo preu a la taula de la present ciutat a efecte de distribuir-se després entre los acreedors, en força de la qual provisió se han de arrendar per temps de dos anys los delmes y emoluments que té dita Dña Emerenciana y reb del lloch y terme de Semmanat. Item los emoluments del castell heretat i terres del dit lloc de Semmanat. Item los emoluments y drets de la carniceria y hostel de dit lloch. Item los delmas y rendas del terma de St Llorens Savall. Item la part del delme Real de la vila de Tarrassa. Item lo delma de St Jaume de Paradís. Item lo delma de la torra Blanca, per no trobarse ninguns de dits delmas, fruyts y emoluments arrendats".⁶⁷

La concòrdia que oferia la casa Sentmenat difereix enormement dels termes d'aquesta provisió de la Reial Audiència, la qual no fa cap referència a les pressions reials. En primer lloc, els Sentmenat rebutgen l'estimació de les rendes feta pels creditors. La renda del Rosselló —diuen— no es cobra pel fet d'estar segrestada, i, quant a la hisenda de Toralla, "és tant carregada de per si de mals anuals que tota ella està entregada y consignada als acreedors de dita varvesoria ab concòrdia a part y separada"; quant a la renda de la batllia, és un regal personal a Emerenciana i no pot ésser objecte d'estimació per part dels creditors; i finalment, quant a la hisenda de Gassol, no és exigible ni subjecta a les

66. *Ibid.* Les divergències no són tant per diferències en els ingressos anuals com per la inclusió de conceptes per part dels creditors, que no són acceptats pel titular del patrimoni. Per als Sentmenat, els béns del Rosselló, Toralla, Gassol i l'ingrés de la batllia, és a dir, els béns que no formen part del feu familiar pròpiament dit, no són exigibles (vegi's *infra*).

67. *Ibid.*

obligacions dels creditors. Ofereixen a continuació la següent concòrdia: donar la quarta part que obté la casa de Sentmenat de la lleuda de Mediona als creditors. El primer any, els creditors cobrarien en concepte de les pensions anuals endarrerides i el que mancaria seria cobert amb la resta de la renda del patrimoni, l'any següent el valor de l'arrendament de la quarta part de la lleuda s'aplicaria a la "lluició y quitació dels sensals o sensal que eixiran per sort [...] y lo extret o extrets cobraran en los següents respective anys les pensions endarrerides [...] y no's paga per enter dita penció".⁶⁸

Per efectuar la concòrdia oferia "fer venda en lo encant públich al mes, donant de totes aquelles cases cituades al carrer de la Mercè y carrer Ample de la pñt ciutat", dipositant a la taula de la ciutat el preu de l'encant i distribuint-lo entre els creditors, "sens perjudici de les pretensions deduhides en la causa vertent en la Rl A. entre los sobre dits [Joan de Sentmenat i Emerenciana de Toralla] i dits acreedors".⁶⁹

No sembla pas que per aquestes dates —la dècada dels setanta— es portés a terme la concòrdia, i les tensions entre els titulars del patrimoni Sentmenat i els creditors continuaren per via d'execució.⁷⁰

Els creditors portaren endavant la provisió de 19 de gener de 1675, i documents dispersos demostren que era dipositat a la taula de la ciutat el valor de l'arrendament de Sant Llorenç Savall (235 ll., sumades les pagues de Nadal de 1687 i Pasqua de 1688), l'arrendament del delme reial de Terrassa (150 ll. el 1687), i l'arrendament de Sant Jaume de la Vall del Paradís i del castell de Terrassa (arrendat per dos anys pel preu anual de 150 ll.). La via executòria queda documentada per les diverses súpliques dels creditors —juny, juliol de 1677 i setembre de 1687—⁷¹ a la Reial Audiència. La súplica de setembre de 1687 diu: "[...] suplica esta part dels acreedors de dita casa de Sentmenat que, dins lo solit termini, firme los actes de dits arrendaments [es refereix als de Sant Llorenç Savall, Terrassa i Vall de Paradís] a favor de les sobre ditas personas [és a dir, els arrendataris], en la conformitat se'ls ha lliurada la acte fiscal y segons lo tenor de las tabbas per dits preus [els consignats], y en sa resistència sia manat al meu executor que firme los dits actes, y per dit effecte ésser despedits manaments oportans segons estil". Però les pretensions dels creditors —i aquí fracassaren fins per la via executiva— era arrendar Sentmenat: "y per quant de la relatio del corredor que també se exhibeix est interatur conste que las décimas, drets, rendas y emoluments del lloch y terme de Senmenat se són subhastadas y si ha trobat dita de 1.700 ll. y dita dona Emerènciana collecta

68. *Ibid.*

69. *Ibid.*

70. *Ibid.*

71. *Ibid.*

los fruits de dit lloch y terme impedint a qualsevol arrendatari lo poder cobrar aquells, com ja en altres differents ocasions se han deduhit [així, el 6 de juliol de 1677 es trobà arrendatari per 2.000 ll.] y representat, y per esta rahó lo qui ha offert la dita se aparta de voler dit arrendament"; i demanen també execució penal.

Un document del segle XVIII (v. 1750) fa referència a aquests plets i executòries posats a Emerenciana. Penso que val la pena de reproduir un fragment d'aquest document: ⁷² "com Emerenciana era usufructuària dels bens de la casa de Sentmenat no té dubte que eren fruyts seus tot lo que reddituaren los bens en tots los anys de sa viudes; però com dits bens patian molts càrrechs de pns de censals, era tembé obligació sua pagar las que correspongueren en son temps del us de fruyt de dita hazienda; y com hi havia una causa de concurs entre Da Emerenciana y los acrehedors, la qual ja havia comensat en temps de Dn Francisco son marit, estigueren sagrestats los bens, los quals se arrendaban, depositant-se en la taula los preus dels arrendaments, y se repartian als acrehedors per paga de sas pns discorregudas, y que anaban disorrent en quant bastaban los redidts; però se donaban a Da Emerenciana per mantenirse ab sa família 1500 ll. en cada un any; lo lloch y rendas de Sentmenat se arrendaban al públich subast, com los demás bens, y lo preu perque se arrendaba eran 2000 ll. Però Da Emerenciana, posada en Sentmenat, no permeté que lo arrendador collectas los fruyts, y ella sempre se'ls apropià, y encara que solament se li habian señalat per mantenir-se 1500 ll. del total dels fruyts de la hazienda de la casa de Sentmenat, se tolerà y passà aixís fins que morí; de manera que tots los demás fruyts se aplicaren als acrehedors y Da Emerenciana usufructuà lo lloch de Sentmenat". D'aquesta relació es desprèn que hi hagué segrestament efectiu de part dels béns del patrimoni Sentmenat, a excepció del castell i terme de Sentmenat (i, evidentment, restaven al marge d'aquest segrest els béns de la varvassoria i els del Rosselló). La documentació esmentada més amunt confirma aquesta situació de segrest per a Sant Llorenç Savall, Terrassa i Vall Paradís. Els anys vuitanta, els creditors cobraven l'arrendament de la quarta part de la lleuda de Mediona, és a dir, la part corresponent als Sentmenat i les cases del carrer de la Mercè.⁷³ La lleuda era precisament la base de la concòrdia proposada vers 1674 per Emerenciana i el seu fill Joan, així com les cases de la Mercè i el carrer Ample. El 23 de novembre de 1688, el clavari de Barcelona dipositava una partida de 17 ll. 6 s. a compliment de 100 ll. pel lloguer anual de les cases situades al carrer de la Mercè, i el març i desembre de 1686 eren dipositades dues partides, una de 1.300 ll. i l'altra de 312 ll. 12 s.

72. ACA, AS, 0.205.

73. ACA, AS, 1.34.

10 d. a compte de la quarta part de l'arrendament de la lleuda reial i de Mediona. Aquests dipòsits confirmen també la situació de segrestament dels béns urbans barcelonins.

Fins l'any 1691 no he trobat l'establiment d'una concòrdia clara entre els Sentmenat i llurs creditors. Aquesta és feta ja per Joan de Sentmenat, i la conec gràcies a una còpia de 1749.⁷⁴ En la concòrdia, Joan de Sentmenat es comprometia "que fins y a tant que tots los sobredits censals sien lluhits y quitats, y pagadas las pensions degudas de aquells y que cauran de aquí al devant de dits censals, entregará a dits acrehedors censalistes e o per ells als elets anomenadors en la present concòrdia las cosas avall escritas y següents: primo, tota aquella quarta part de la lleuda de Mediona y real que dit Sor. reb en dita pnt. ciutat, la qual quarta part anys ha esta arrendada en 1618 ll. 2 sous y 6 diners. Item tot aquell censal mort ja creat de pensió trenta lliuras que tots anys en sert termini a dit sor. fa y presta Jacinto Canet pages de Sarrià bisbat de Barna. Item y finalmente todas las rendas que en temps de pau reb y acostuma de rebre dita casa de Semmanat en lo comptat de Rosselló que són de valor annual de alguns sinch centas lliuras, las quals rendas consistexen en lo Mas de Boasa o Blan Ribera, que se acostuma arrendar en sinquanta doblas cada any, en la heretat de Bon Pas que se acostuma arrendar en vint doblas quiscun any, en un cens annual de vint y sinch càrregas de ordi fa la vila de Canet en Rosselló a dita casa de Semmanat, y ab altres differentes censos y censals".

Joan de Sentmenat, per facilitar el cobrament de les rendes que cedeix, fins a satisfer els seus deutes, autoritza que siguin arrendades per "encant públich" i que els arrendataris d'aquestes dipositin el preu al Banc de la ciutat. Els "elets de concòrdia", és a dir, els responsables legals del fet que els acords siguin portats a terme per ambdues parts, pagarien mitja pensió de censal a cada un dels creditors a compte de la pensió de censal que tinguessin més endarrerida entre les pensions que se'ls deguessin. El que sobraria, un cop pagades aquestes mitges pensions i satisfets els salaris dels "elets" i notari (100 ll.: 25 per a un "elet", 50 per a l'"elet" que portaria les escriptures i 25 per al notari), es destinaria a la lluita de censals; i el nom dels creditors amb dret a lluita seria obtingut pel sistema d'extracció pública, prèvia col·locació dins d'una urna d'unes paperetes amb els noms dels creditors. El creditor tindria dret a tantes paperetes com censals li fossin deguts. Aquesta operació es faria cada any i tantes vegades com ho permetessin els ingressos anuals de la concòrdia. En cas que el censal d'un creditor un any només pogués ésser lluit en part, fóra liquidat l'any següent abans de fer una nova extracció per "quitar" censals. El notari hauria de lliurar a Joan de Sent-

74. *Ibid.*

menat les actes i títols junt amb l'època de la definició del censal o censals. Els creditors tenien un any de temps, a partir del dia que sis creditors haguessin signat la concòrdia, per inscriure's amb tots els drets; si la signaven més tard, no podrien reclamar les mitges pensions acumulades des que hagués entrat en vigència la concòrdia.

Els "elets" d'aquesta concòrdia foren, per part dels creditors, Pere de Torrellas, i, per part de Joan de Sentmenat, Andreu Foix, canonge de la Seu de Barcelona.

El valor del capital del deute del segle XVII, segons càlculs que la documentació permet fer, era de 91.503 ll. 3 s. 4 d. —és a dir, superior a la calculada a la minuta devers 1687— del qual entra en la concòrdia un capital de 56.246 ll. En el curs del segle XVIII la creació de censals encara fou una pràctica corrent per al patrimoni, i el volum del capital dels censals creats el segle XVIII fou de 52.518 ll. 4 s. 8 d. El 1777 estava ja lluit el 70,73% del capital de la concòrdia, i el 43,79% del capital total. El 1771, l'administrador Joaquim Clarà aconseguí que els creditors de la concòrdia permetessin lluir, amb els ingressos d'aquesta, censals que no hi estaven inscrits i, des d'aleshores —diu Clarà vers 1781—, "sens desembolsar la casa un diner, se han lluhit 12.000 ll. y se pot acabar de quitar lo patrimoni de Sentmenat".⁷⁵ No conec, en canvi, el volum dels endarreriments de les pensions de censals; només tinc per a 1739 una valoració del volum dels endarreriments de les pensions dels censals de la concòrdia, i és de 35.915 ll. 8 s. 10 d. La publicació dels balanços de la concòrdia d'uns quants anys, aquells que la documentació m'ha proporcionat (Quadre 4), permet aproximar-se a aquesta gran ope-

QUADRE 4¹

Balanços de la Concòrdia Sentmenat

Anys		Quantitat cobrada			Quantitat pagada		
-1692	-1713 . .	34.239	15	9	33.451	8	2
IV-1726	-X-1728 . .	7.155	1	9	6.436	18	11
-1728	-1733 . .	9.044	4	4	8.886	15	7
-1733	-1742 . .	11.883	1	1	11.609	5	
-1742	-1754 . .	15.105	12	9	14.973	13	6
-1754	-1756 . .	3.109	2	10	2.505	16	5
-1756	-1777 . .	43.628	19	7	43.657	4	11
-1777	-1793 . .	45.071	11	4	41.456	9	1

1. ACA, AS, 1.34. Valors expressats en lliures, sous i diners.

75. ACA, AS, 0.302.

ració de la concòrdia Sentmenat, la darrera notícia de la qual és de 1801, en què el deute està ja pràcticament liquidat.

CRONOLOGIA DE L'ENDEUTAMENT

Intento ara confeccionar un quadre cronològic per tal de situar el punt àlgid de la creació de censals. Aquest quadre no és del tot complet pel fet que no sempre es coneix la data de creació de censals.

Creació de censals	Volum del capital
Segle xv	2.264 ll.
1. ^a meitat del segle xvi	998 ll. 10 s.
2. ^a meitat del segle xvi	17.900 ll. *
1. ^a meitat del segle xvii	17.616 ll.
2. ^a meitat del segle xvii	1.843 ll.
1. ^a meitat del segle xviii	25.574 ll. 18 s.
2. ^a meitat del segle xviii (fins 1777) .	7.906 ll. 3 s. 4 d.

* 13.460 ll. són de les dues darreres dècades del segle xvi.

De la lectura d'aquest quadre diria que l'acumulació de censals es produeix entre finals del segle xvi i la primera meitat del xvii. La manca de creació de censals de la segona meitat del xvii, la relaciono amb una pèrdua del crèdit que comença a recuperar a la primera meitat del segle xviii, sobretot a partir de 1727-1728; finalment sembla registrar-se un abandó de la pràctica del censal a la segona meitat del segle xviii, lligada segurament amb la recuperació i augment substancials de les rendes del patrimoni.

Una altra cosa que he intentat de determinar és la tipologia dels creditors. Segons un estudi detingut, el 42% del deute pertany a l'Església, el 40% a la noblesa⁷⁶ (en alguns casos pot estar en relació amb drets legítims), en un 18% són particulars indeterminats, entre els quals he pogut distingir algun capellà, algun notari, un pagès i un ciutadà honrat.

Si treballs posteriors verifiquessin el predomini de la noblesa i l'Església com a creditors de censals, caldria aleshores tenir en compte l'endeutament com un factor ambivalent acumulador i/o disgregador de la renda feudal.

El fet de l'endeutament i el sistema de les concòrdies caldria rela-

76. Cal recordar que Pere de Torrelles figura com a "elet" de la concòrdia per part del creditors.

cionar-los amb la discussió entorn de la conjuntura econòmica del xvii, vinculada a una etapa de reacció senyorial. Pel que es refereix a Catalunya, caldria estudiar, d'una banda, les possibles maneres de transferir el deute als pagesos a través de les concòrdies i, de l'altra, fixar l'atenció en l'apertura de capbrevacions (concretament el feu dels Sentmenat fou capbrevat el 1591-1600 i entre 1630-1635). Hi ha notícies de la forta oposició dels pagesos en el curs de 1591⁷⁷ contra la capbrevació. Seria interessant d'esbrinar fins a quin punt les capbrevacions, aquests anys, es poden considerar com una forma de reacció senyorial.

DRETS LEGITIMARIS

Els drets legítimaris degueren pesar greument sobre els patrimonis. Els titulars, pel que es desprèn del cas dels Sentmenat, es regien pel capítol 94 de les Corts de Monçó de 1585. Aplicar aquest capítol de Cort comportava conèixer el valor global del patrimoni per avaluar-ne la quarta part. No dispo de d'un coneixement exacte d'aquest procés per al cas dels Sentmenat; només he pogut seguir un sol exemple, el que es produeix en morir Emerenciana de Toralla. Aleshores, el patrimoni ple de deutes, és un gran esforç el que cal fer per avaluar-lo i ací hi devien jugar molts interessos. Segons un balanç, el cos hereditari, deduïts deutes, era de 47.675 ll.;⁷⁸ segons un altre balanç, el cos hereditari, deduïts deutes, era de 35.400 ll.⁷⁹ Segons el primer balanç, la llegítima, aplicant el capítol de Cort de 1585, hauria estat de 14.418 ll. 3 s., i, d'acord amb el segon balanç, de 8.850 ll. Generalment la solució dels drets legítimaris es resolvia després de llargues tensions i a vegades plets. En el cas que segueixo, els membres de la família amb drets legítimaris⁸⁰ eren: Pere de Torrelles, Maria de Sentmenat Despujol, Ramon de Sentmenat, Fèlix de Sentmenat, Gertrudis de Sentmenat, muller de Martí Pomar, marquès d'Ariño, i Antònia de Sentmenat, muller de Josep Magí de Magarola. Els dos primers, germans de Francesc de Sentmenat, la resta, fills de Francesc de Sentmenat i d'Emerenciana de Toralla. Entre Antònia i Gertrudis ja demanaven 26.000 ll.⁸¹ Elionor de Sentmenat, muller de Joaquim de Gualbes —que, morint aviat (1681), solucionava una part de la qüestió—, reclamava per dot i drets 15.000 ll.⁸² Entretant també

77. ACA, AS, 1.232 i 3.66. Arxiu Històric Terrassa, Capbreu Sentmenat 1630-1635. Dec aquesta notícia de Terrassa a Roser Domènech.

78. ACA, AS, 1.34 (v. 1687), 0.281 (v. 1680).

79. ACA, AS, 0.205 (v. 1687).

80. *Ibid.*

81. *Ibid.*

82. ACA, AS, 1.34 (v. 1671).

moria Fèlix (1692), i en aquests casos la part corresponent passava a l'hereu, és a dir, Joan de Sentmenat.⁸³

Finalment, pel que es desprèn de la documentació, la solució fou la següent: per a Maria de Sentmenat Despujol i per a Pere de Torrelles, una pensió anual vitalícia de 300 ll. a cada un.⁸⁴ Per a Ramon l'usdefruit durant la seva vida del lloc de Claverol de la varvassoria de Toralla,⁸⁵ que rendava 190 ll. l'any a començaments del segle XVIII.⁸⁶ A Antònia li foren assignades⁸⁷ les cases del carrer de la Mercè, valorades en 4.000 ll., i 4.000 ll. d'endarreriments de la pensió que la Batllia General assignà a Emerenciana —tal vegada era una assignació com a recompensa per l'actitud de la família favorable al rei durant la guerra, i en relació amb la súplica d'Emerenciana—; de tota manera, Emerenciana a penes cobrà. Finalment, a Antònia també li assignaren 2.000 ll. més de censos endarrerits de les cases del carrer de la Mercè. Segons sembla, Joan de Sentmenat considerava propietat els endarreriments a efectes de llegítima o dot. Josep Magí de Magarola no acceptà i finalment s'assignaren conjuntament amb les cases de la Mercè 4.000 ll. efectives, de les quals sembla que 942 ll. 6 s. procedien del patrimoni Toralla.⁸⁸ Quant a Gertrudis, també l'assignació sembla que fou de 8.000 ll.,⁸⁹ però desconec la forma en què li foren atorgades. És difícil deduir de la documentació quin valor tenia el conjunt de la llegítima i extreure'n la relació amb el valor global del patrimoni.

83. ACA, AS, 0.281 (v. 1680).

84. ACA, AS, 1.34 (v. 1671, v. 1675).

85. ACA, AS, 0.205.

86. ACA, AS, 1.34 (1739).

87. ACA, AS, 0.205. Els dots de les dones de cases notables podien ésser substancials; així, Caterina de Rocabertí (*Caps. matrimonials*, 14-II-1503) es casava amb Jaume de Cardona i aportava un dot de 10.000 florins (que, a 11 sous el florí, equivalien a 5.500 ll.) sobre els censals que Bernat Huc de Rocabertí rebia cada any sobre el general de Catalunya (7.000 florins), i sobre la baronia de Verges (3.000 florins) (ACA, AS, 0.79 A, 3, núm. 9). El dot de Sicília de Cardona (*Caps. matrimonials*, 23-VI-1524), que es casà amb Guerau de Queralt, fou també de 10.000 florins, a raó d' 11 sous el florí (ACA, AS, 0.79 A, 3, núm. 15). Isabel de Sentmenat i de Torrelles aportà com a dot (*Caps. matr.*, 19-X-1614) en el seu matrimoni amb Miquel de Cardona i de Rocabertí 5.000 ll. (ACA, AS, 0.79 A, 3, núms. 59 i 60). El dot de Dionisia de Reart i d'Icart (*Caps. matr.*, 20-I-1671), casada amb Maurici de Cardona i de Guimerà i Rocabertí, fou de 21.000 ll. (ACA, AS, 0.79 A, 3, núm. 92), que havien d'ésser pagades de la manera següent: 11.000 el dia de les esposalles i la resta a terminis fixats; quan morí Maurici (2-VI-1674) n'havia cobrat un total de 14.000 (ACA, AS, 0.79 A, 3, núms. 2 i 3). Els béns dels Sentmenat, vers 1762, estaven obligats a restituir el dot (19-VI-1725) de Maria Teresa de Boixadors i Sureda, que fou de 20.000 ll. de dot estricta i 10.000 ll. d'esponsalici. (ACA, AS, 2.94).

88. ACA, AS, 0.281 (v. 1680).

89. ACA, AS, 1.34 (v. 1687).

QUADRE 5¹
Ingressos dels Sentmenat. Segle XVIII

	1739	v. 1750	1771	1781	1789
Arrendament de Sentmenat	1.258	1.400	2.000	3.000	2.687 10
" " St. Llorenç Savall	250	300	350 15	500	625
" " Terrassa	350	418	760	875	975
" " Fals ²	200	290	287 10	362 10	362 10
" " Perpinyà o del Rosselló	Dins la Concòrdia		200 ³	335	327 5
" " lleuda de Mediona ⁴	← Dins la Concòrdia →				
St. Andreu ⁵	← Alienat →			150	52 10
Cases de Barcelona ⁶	195 5 4	250	398 4	616	196
Censos ⁷	23 14 6	80	60	450	
Pensions de Censals ⁸	27 8				
Arrendament de Toralla ⁹	510	220	350	475	537 10
" " Palau ¹⁰	← en plet →			875	875
Tremp		10		35	
Hisenda de Madrid	1.355 12 2	750			232 8 2
Arrendament de Pallejà ¹¹	400	425	700	875	1.150
" " 1/2 Gironella	No els pertany encara		1.700	2.281 5	2.150
" " la Plana de Vic	" " " "		1.225	1.727 5	1.387 5
" " la Quadra de Plegamans i annexos	" " " "		852 15	1.271	1.250
Camps Gurri (Vic)	No els pertany encara			140	140
Arrendament de la mesura de l'oli	" " " "		800	1.182	1.200
	4.590	4.143	9.484 4	15.150	14.147 18 2 ¹²

1. ACA, AS. 1.34, 2.94, 2.119. Valors expressats en lliures, sous i diners. Aquests arrendaments inclouen les parceries.

A les sumes totals del quadre, per a alguns anys caldria afegir-hi les reserves que es fa el marquès del que és recollit pels arrendataris. El valor d'aquestes reserves, en els casos en què la documentació em permet saber-ho, oscil·la entre 14 i 15 ll. anuals per arrendament, i solen consistir en aviram, ous i caps de bestiar (1739). També, per a alguns anys, caldria afegir-hi el valor de la meitat dels lluïsmes que es cobraven, que, el 1739, pujaven a 140 ll. Un document de 1770 diu que algun any els lluïsmes poden representar unes 336 ll. També, algun any, el patrimoni podia ingressar en concepte de liquidació de deutes. Entre 1779 i 1788, el marquès de Moya pagà al de Sentmenat, en virtut de con-

còrdia de 21 de desembre de 1779, 6.750 ll. En el quadre no figura la Torre de Sarnà dels Clarians. El 1700-1701, el masover de la Torre pagava als Clarians en cargues de vi, i aquestes rentaren 89 ll. 16 s. 6 d. i 86 ll. 10 s. respectivament.

2. Segons Bofarull (ACA, AS, 1.239), el 4 d'abril de 1704 fou dictada una executòria a favor de Joan de Sentmenat, en la causa seguida contra el duc de Cardona, en la qual es declarà que competia als Sentmenat la meitat del delme dels masos i terres situats a Fals, que posseïa en alou del duc de Cardona.

3. No s'explicita si Perpinyà ja no forma part de la Concòrdia; la quantitat rebuda fa suposar que es refereix a tot el patrimoni del Rosselló.

4. Dins la Concòrdia. El 1782, la marquesa de Sentmenat disposà 6.000 ll. per la lluita de la meitat de la part que li corresponia de la lleuda de Mediona, en mans del comte d'Aranda.

5. Pertanyia als Sentmenat, però el 5 d'octubre de 1614 l'havien venut a Anton Viñola, a carta de gràcia, per 900 ll. (*Index Sentmenat*, vol. 17). Era readquirit per Joan Antoni de Sentmenat per la mateixa quantitat (7-V-1774) (ACA, AS, 2.95). Els ingressos de Sant Andreu del quadre no són complets, només són el valor de la quarta part del delme del cànem. El 1783, els fruits decimals de Sant Andreu rebuts pels Sentmenat foren: gra, 6 Q. 3 q; llegums, 4 Q. 6 q. El 1684 fou: gra, 10 Q. 6 q; llegum, 12 Q. 6 q.

6. Les fluctuacions dels lloguers urbans no depenen solament del preu dels lloguers, sinó també del nombre de cases llogades, i del valor d'aquestes. Els elevats ingressos de 1771 i 1781 es deuen al fet que la casa de la Riera de St. Joan, la més important que tenien els Sentmenat a Barcelona, estava llogada per 235 ll. 4 s. i 420 ll. respectivament. Això no vol dir que els lloguers urbans no insinuessin una tendència a pujar a finals del segle XVIII. La casa de la Riera de St. Joan és llogada el 1771 per 235 ll. 4 s., el 1773 per 390 ll., i el 1781-1784 per 420 ll. anuals; la casa de la cantonada, la segona en qualitat, per 109 ll. anuals entre 1781 i 1784, i per 123 ll. anuals entre 1784 i 1789. La botiga de la cantonada, per 22 ll. el 1739, per 26 ll. anuals entre 1772 i 1773, i per 40 ll. anuals entre 1773 i 1782 (cal remarcar que s'hi havien fet algunes reformes el 1773). La botigueta de Ferrer, de 8 ll. anuals el 1772-1776, passà a 11 ll. anuals el 1777-1781.

7. És un valor molt variable sempre.

8. La pràctica del censal desapareix a finals del segle XVIII. La reducció de l'interès del 5% al 3% (1750 a Catalunya) tal vegada hi degué influir.

9. Entre 1739 i 1750 foren venuts Torallola, Serradell i la Pobleta.

10. En virtut d'una sentència a la Reial Audiència fou adjudicat a la casa de Sentmenat. Hi havia plet almenys des dels temps d'Emerenciana amb la Col·legiata de Tremp. Després de la sentència es signen concòrdies amb la Col·legiata (12-IV-1779 i 22-III-1780). La Col·legiata cobraria 140 ll. anuals i renunciava a les seves pretensions (ACA, AS, 2.95, fol. 272). El 1777, el marquès de Sentmenat adquireix també una casa a Palau.

11. Pertanyia a la casa de Torrelles, però, per renúncia (1727) de Menna de Sentmenat, que com a segon hi tenia dret, passà a la casa de Sentmenat. Menna hi renuncià a canvi de la quadra i rendes de Terrassa, que Francesc de Sentmenat li cedí en concepte de llegítima. El 8-IX-1768, Menna signa una escriptura de revenda de la quadra i rendes de Terrassa a favor de Joan Antoni de Sentmenat (ACA, AS, 2.95, fol. 271). Pallejà restà com a mas dels Sentmenat, però la resta dels béns dels Torrelles, tot i que el castell de Montbui sabem que els pertanyia el 5-I-1782, en els curs del segle XVIII foren alienats. Per una minuta de 1739 se sap que Montbui i La Roca estaven empenyorats per 14.000 ll. (ACA, AS, 1.34); tal vegada aquest factor afavorí l'alienació. La Roca, el segle XVIII, passà a mans de Santa Maria del Mar de Barcelona (Fluvià, *Els castells catalans*, vol. II, p. 254).

12. Aquesta xifra ha estat obtinguda amb algunes dades extrapolades que no crec que modifiquin substancialment el valor global de la renda d'aquest any.

RECUPERACIÓ DEL PATRIMONI.

ELS EFECTES DE L'EXPANSIÓ DEL XVIII SOBRE LA RENDA

Per conèixer el valor anual dels ingressos del patrimoni al segle XVIII dispo disposo també de notícies fragmentàries, però millors que les del segle XVII, que em permeten avaluar els ingressos anuals del patrimoni en cinc moments concrets (Quadre 5). La documentació permet afirmar que el 1739 les rendes semblen mantenir uns nivells inferiors als de finals del segle XVII, però, coneguda la situació d'endeutament del patrimoni, cal considerar aquells ingressos fantasmals, mentre que aquests de 1739, amb la marxa de la concòrdia, ja són reals, la qual cosa evidencia més aviat una recuperació del patrimoni. El 1771, els ingressos quasi han duplicat, però la raó d'això es troba sobretot en la incorporació de la meitat de les rendes de Gironella, després de la concòrdia de 1762, i la incorporació del patrimoni Clariana a causa de l'enllaç matrimonial de 1754. La situació de la renda el 1781 ja és molt diferent, i l'augment té un origen en el creixement econòmic del segle XVIII i sobretot està relacionat amb els ingressos agraris (Quadre 6). Aquests ingressos ex-

QUADRE 6¹*Valor del patrimoni Sentmenat sense Gironella i Clariana*

1739	v. 1750	1771	1781	1789
4.590 ll.	4.143 ll. ²	4.906 ll. 9 s.	8.548 ll. 10 s.	8.020 ll. 13 s. 2 d.

Valor dels ingressos agraris del patrimoni Sentmenat sense Gironella i Clariana

1739	v. 1750	1771	1781	1789
2.968 ll.	3.053 ll.	4.448 ll. 5 s.	6.087 ll. 10 s.	6.062 ll. 10 s.

Valor dels ingressos agraris Sentmenat - 1/2 Gironella - Clariana

	1771	1781	1789
	6.526 ll.	9.086 ll.	8.699 ll. 15 s.

1. ACA, AS, 1.34, 2.94, 2.119.

2. Les vendes de llocs de la varvassoria de Toralla i les irregularitats del patrimoni de Castella provoquen aquest descens.

perimenten, des de mitjans dels anys vuitanta, una tendència a la pèrdua del ritme ascendent i una certa desacceleració, per no dir una lleugera reculada.

Aquesta evolució de la renda senyorial coincideix amb les afirmacions que Vilar ha fet a partir dels arrendaments del patrimoni reial per al segle XVIII. Sembla que es confirma que hi ha hagut una efectiva recuperació al llarg dels anys trenta i expansió durant el segle XVIII i que "les classes senyoriales s'han beneficiat àmpliament per mitjà de nombroses i variades deduccions" ⁹⁰ d'aquesta expansió. Quant a l'evolució de la corba, la informació de què dispo ara per ara no em permet comprovar el fenomen amb l'exactitud cronològica que fa Vilar. Les dades sí que em permeten, però, apreciar la rapidesa de l'alça d'ingressos entre 1760 i 1780 que afirma Vilar i l'estagnació o caiguda dels anys 1782-1787; en canvi, no puc conèixer la nova arrencada que Vilar situa entre 1788-1795, ni la màxima superior de 1796-1801. ⁹¹ L'estagnació o baixa de 1782-1787 encara resta més confirmada si es té en compte que certs arrendaments ⁹² el 1789 ja estan en vies de recuperació; així, la documentació mostra que Terrassa, a l'arrendament de 1777-1780, fou adjudicada per 1.062 ll. 15 s., que Sant Llorenç Savall, el 1782-1783, no s'arrendà i que, durant els anys 1784-1787 estava arrendat per 612 ll. 10 s. De tota manera, les dades registren per a 1789 respecte a 1781 una estagnació o reculada que una cronologia més detallada confirmaria amb més rotunditat.

Els Sentmenat comencen a donar símptomes de recuperació vers 1727; en són proves la compra de dues cases petites a la Riera de Sant Joan i la compra del Mas Casavelló, ⁹³ aquest darrer per 1.820 ll., ⁹⁴ compra que hagué d'ésser confirmada el 12 de juliol de 1774 pel marquès amb un pagament de 70 ll. més. ⁹⁵ De tota manera, seria perillós de posar l'èmfasi en aquestes compres, perquè és també en aquests anys que aliena part dels llocs de la varvassoria de Toralla ⁹⁶ i perquè tal vegada la compra de Casavelló està relacionada amb una situació d'endeutament del mas, com consta en un document datat a 11 de setembre de 1727. De fet, la compra del mas comportà l'adquisició per part dels Sentmenat de la responsabilitat del deute —un conjunt de censals—, deute que els Sentmenat volgueren pagar amb el cobrament d'uns endarreriments dels pagesos del terme. ⁹⁷ Les compres més significatives i demostratives de la solvència i bona situació del patrimoni són les de la segona meitat del

90. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 1966, vol. III, p. 533.

91. P. VILAR, *op. cit.*, vol. III, pp. 535-536.

92. Uso les mateixes fonts dels Quadres 5 i 6.

93. ACA, AS, 0.205.

94. ACA, AS, 1.232.

95. ACA, AS, 0.27.

96. ACA, AS, 0.205.

97. ACA, AS, 0.281.

segle XVIII: ⁹⁸ quartó de Sant Andreu per 900 ll. (7-V-1774), censos i dominis de la catedral de Solsona al terme de Sentmenat i de Caldes i d'altres llocs veïns per 2.550 ll. (3-X-1779), adquisicions dels delmes de Palau i annexos de la castellanía d'Amposta en plet, almenys des dels temps d'Emerenciana, amb la col·legiata de Tremp. La sentència de la Reial Audiència, favorable al marquès, i la renúncia de la col·legiata per 140 ll. anuals (concòrdies de 12-IV-1779 i 22-III-1780) fan suposar que el marquès tenia poder econòmic per a una solució, favorable als seus interessos, d'un plet secular. Encara el 1777 hi ha referències que comprava una casa a Palau. La incorporació del patrimoni Meca-Rocabertí-Guimerà, que rendava durant el període 1755-1758 entre 7.000 i 8.000 ll. anuals fou una considerable aportació el 1824.⁹⁹

És gairebé inviable de destriar del conjunt de la renda la part dels ingressos que percebien els Sentmenat en concepte de propietat de la part que percebien en concepte de drets feudals. De tota manera, per a 1739, i sobre la base d'un balanç de la família,¹⁰⁰ es pot esbrinar alguna cosa en aquest sentit, si més no per al feu de Sentmenat i el de Pallejà. Segons aquest balanç, el 67,10 % dels ingressos del feu de Sentmenat tindrien el seu origen en drets senyorials, i només el 32,89 % procediria de la propietat territorial: heretat de Sentmenat i Mas Casavelló, ambdós sota règim de masoveria. Encara aquest 32,89 %, deduides les despeses anuals (meitat del cadastre, podar i esporgar les vinyes, esporgar les oliveres, fer l'oli i trepitjar el vi), quedaria reduït al 29,58 %.¹⁰¹

Quant a Pallejà el 87,41 % procediria dels drets feudals i només un 12,58 % de l'heretat, també en règim de masoveria. Per a dates més avançades del segle ¹⁰² (1766-1771) es pot destriar, de la collita que reben els Sentmenat en el propi feu, la part procedent de les parceries de l'heretat del castell i del Mas Casavelló —si bé amb delme i primícia del pagès incloses— de la part procedent només dels delmes del terme. El gra procedent de les parceries representa el 19,61 % de la collita total que reben els Sentmenat, però, en canvi, si només tenim en compte la xeixa, aquesta representa el 35,32 % de la collita. Pel que fa a les

98. ACA, AS, 2.95, fol. 272.

99. ACA, AS, 0.171.

100. ACA, AS, 1.34.

101. Si per al segle XVII es consideressin com a ingresos procedents de la part comercialitzada de la propietat del feu Sentmenat les 7 quarteres de blat, les 12 de faves i les 4 cargues de vi clarat fora del consum domèstic (vegi's Quadre 2), els ingressos procedents d'aquests productes només representarien un 9,61 % del total dels ingressos del feu.

102. ACA, AS, 3.11, 1.6. Esteve Canales, en la seva tesi de llicenciatura inèdita *Las torres de Cartellà. Contribución al estudio de una propiedad señorial en la comarca de La Selva (siglos XVII-XIX)*, Universitat de Bellaterra, 1973, pp. 112-113 i 117-119, també constata la dificultat de separar els ingressos de la propietat dels ingressos dels drets senyorials, i estima que aquests darrers, en el període immediatament anterior a llur abolició, representaven la quarta part dels ingressos percebuts pels marquesos de Cartellà a la comarca de la Selva.

lleguminoses, representen el 41,31 %. Quant a la producció de vi no dispo de dades versemblants per destriar ambdós conceptes —propietat i drets senyorials— per aquests anys, però sí per als anys 1715-1716, 1718, 1720 i 1723-1729, en que la collita de vi procedent de la propietat és d'un 39,25 % i tot i el risc aplico aquest 39,25 % a les xifres de 1765-1769, 1771.^{102 bis} Ara bé, aquests percentatges caldria convertir-los en valor monetari per poder-los relacionar amb el valor de la renda anual de Sentmenat. Fer-ho és arriscat, però considero que val la pena d'intentar alguna aproximació, almenys en relació amb la xeixa i el vi, multiplicant les quantitats pels preus que Vilar dóna per a la Barcelona del segle XVIII. Segons aquesta operació, el valor mitjà monetari procedent de la propietat territorial només de la xeixa (1766-1771) i el vi (multiplicació del 39,25 % de les collites de vi de 1765-1769, 1771 pels preus dels mateixos anys) és de 625 ll., que representa el 31,25 % de la renda de Sentmenat de 1771, i d'aquest percentatge la part més important procedeix del vi, amb un 23,43 %. Si aquesta aproximació és vàlida, la renda de la propietat i la renda senyorial haurien augmentat proporcionalment.

No puc establir per a la resta del patrimoni relacions similars, però l'exemple del feu familiar és significatiu del pes del valor dels drets senyorials en la composició de la renda agrària. Caldria que els estudis del segle XVIII es proposessin analitzar fins a quin punt, en el curs del XVIII, pogueren canviar els termes dels pactes de masoveria en la mesura que aquest fet —com el de l'ampliació de la terra de conreu— podria haver estat una forma d'ampliar els ingressos agraris procedents de la propietat territorial. L'intent sempre és difícil, perquè sovint els termes dels pactes no són del tot susceptibles d'ésser comparats. Només dispo d'un exemple —i encara es tracta només d'uns extractes de pactes de masoveria— en relació amb aquest punt. Es tracta dels termes dels

102 bis. Les xifres de la collita global de vi que perceben els Sentmenat en el període 1765-1769, 1771, han sofert una disminució del 28,65 % en relació a les xifres de 1715-1716, 1718, 1720 i 1723-1729. En aquest moment no estic en condicions d'explicar aquest fet. P. Vilar recorda que hi ha registrades protestes contra el desenvolupament de la vinya cap el 1730 i que l'extensió vitícola estava en el seu ple abans de 1750. (P. Vilar, *op. cit.*, vol. III, p. 429). Aquest fet podria, en certa manera, explicar-ho. Però també podria ser una explicació en aquest cas concret canvis metrologics o un canvi en les relacions de producció: pas de la vinya del castell del sistema d'explotació directa al règim de rabassa morta. Aleshores aquest 39,25 % que he aplicat variaria. Cal remarcar, doncs, el grau elevat de risc que representa aplicar aquest 39,25 % a les xifres globals de 1765-1769, 1771. Tal com diu Kula —referint-se als treballs de Rutkowski— evidentment esdevé una operació contrària a la realitat històrica concreta separar la part de les rendes del senyor procedents de la seva economia personal de les procedents de les seves prerrogatives feudals sobre l'economia camperola pel fet que esdevé impossible aplicar la teoria del sistema capitalista a l'economia del sistema feudal. A més, en molts casos aquesta diferenciació —com el cas que tracto— no es verifica amb suficient fonamentació i les conclusions són dubtoses. (W. Kula, *Problemas y métodos de la historia económica*, Barcelona, 1973, pp. 143-150). De tota manera, per entendre les tensions que provoquen les reformes liberals agràries entre sectors de les classes dominants calen, tot i que les indagacions siguin dubtoses, aproximacions en aquest sentit.

pactes de masoveria de l'heretat de Terrassa del 15 de gener de 1738 i del 22 de juny de 1782.¹⁰³ Els canvis entre les dues dates són força eloqüents, tot i que, essent uns extractes i no els documents notariais complets, no em permeten anar massa enllà d'unes simples constatacions¹⁰⁴ de l'evolució de les clàusules del pacte en sentit favorable per al propietari.

Proporció del repartiment	1738	1782
gra	1/5	1/4
vi	1/3	1/2
oli	1/2	1/2
cadastre	1/2 el paga el pagès	totalitat pagat pel pagès
d'altres obligacions	12 sots per plantar els plançons que li lliurarà el senyor	40 sots per plantar els plançons que li lliurarà el senyor. Plantar 6 arbres fruiters. Plantar 500 ceps. Plantar 25 àlbers a la torrentera. Sembrar 4 quantans de pinyons.

LES DESPESES FAMILIARS

Poc permet esbrinar la documentació de les despeses de la família per al segle XVII. Es pot deduir alguna cosa indirectament. Així, quan Emerenciana es trobava sota l'amenaça de les executòries de la Reial

103. ACA, AS, 2.119. L'arxiu Sentmenat permetria aprofundir aquest punt amb un ús més exhaustiu de la seva documentació.

104. Tot i que poc es dedueix d'aquest extracte sobre qui paga els jornals, qui posa el bestiar, etc., i tot i que alguns termes dels pactes no són massa precisos, la comparació explicita una evolució favorable al propietari. L'exemple adduït coincideix amb les conclusions de Pierre VILAR, *op. cit.*, vol. III, p. 582, que accepta el fet de l'augment de les exigències dels propietaris en el curs del segle XVIII. Aquestes conclusions, per altra banda, coincideixen amb les estimacions d'Esteve Canales per a la comarca de la Selva. Vilar també admet, per bé que amb matisos, l'augment de les exigències senyoriais durant el segle XVIII (*op. cit.*, vol. III, pp. 485-503, 526-537, 644-648). Vegi's també P. VILAR, "La fin des éléments féodaux et seigneuriaux en Catalogne au XVIIIe siècle et au XIXe, avec quelques vues comparatives pour le reste de l'Espagne et le Roussillon", dins *Colloques Internationaux CNRS, L'abolition de la féodalité dans le monde occidental*, Toulouse, 12-16 de novembre de 1968, Paris, Éditions du CNRS, 1971, vol. II, pp. 745-756. Per la meua banda puc dir que hi ha constància a l'arxiu Sentmenat de "causes de capbrevació" amb diversos masos del domini Sentmenat per negar-se els pagesos a confessar el mas (1729, 1730, 1731, 1737, 1745, 1757, 1777) i per negar-se a pagar delme de "gra de tavella" (1775), i causes amb alguns pagesos i amb el fisc reial sobre l'ús de l'aigua del domini (1745, 1759, 1768) (ACA, AS, 3.66).

Audiència, els creditors pensaven assignar-li per ella i la seva família 1.500 ll. anuals; també es pot recordar que l'assignació anual a Maria de Sentmenat Despujol i Pere de Torrelles fou de 300 ll. En tot cas, aquests exemples indirectes poden ésser un punt de referència que no convé descartar. Quant al segle XVIII, només per a 1739 hi ha referències detallades sobre les despeses anuals de la família.¹⁰⁵ Les despeses globals anuals, aquest any, són de 2.292 ll. 16 s. 7 d., repartides en censos (38 ll. 4 d.), pensions de censals (1.279 ll. 3 d.), cadastre (45 ll. 12 s.) per a Sentmenat —és la meitat del cadastre de l'heretat i del cadastre dels drets del terme, mentre que l'altra meitat va a càrrec del masover i dels arrendataris. De fet, el pagament d'aquesta quantitat en concepte de cadastre és una excepció; el pagament del cadastre per a les altres possessions, i també per a Sentmenat els anys posteriors, es transfereix per complet a arrendataris i masovers; la resta del volum de les despeses es reparteix en pensions de censals de temps limitat (190 ll.), en allotjaments (33 ll. 12 s.), i les despeses estrictament domèstiques anuals són de 706 ll. 12 s., de les quals un 27,3% les absorbeixen els advocats. En aquest any, els endarreriments en despeses domèstiques és de 2.631 ll. 4 s. 3 d., i els endarreriments globals al marge dels censals de la concòrdia o dels que s'hi hagin inscrit després són de 5.425 ll. 18 s. 11 d. Les despeses anuals representen, doncs, un 50% dels ingressos de 1739.

ACTITUD POLÍTICA DELS SENTMENAT EN EL CURS DELS SEGLES XVII I XVIII

La família Sentmenat havia obtingut privilegi de noblesa entrat ja el segle XVI¹⁰⁶ (20-IX-1542). A les primeres dècades del segle XVII, els Sentmenat, com a típics representants de la societat feudal catalana, els trobem relacionats amb el bandolerisme. El virrei Francesc de Borja, per l'abril de 1539, es queixava ja de les bandositats de Pujades i Sentmenat,¹⁰⁷ però encara és més evident aquesta relació amb la notícia que ens dóna Soler i Terol.¹⁰⁸ Segons aquest, el 1609 Joan de Sentmenat, titular del patrimoni, acollia i protegia de l'acció de la justícia el seu germà Miquel, procurador general del seu oncle Miquel d'Alentorn, nou prior de Catalunya de l'orde de Sant Joan, i ell mateix cavaller de l'orde. Amb l'àlies de "Borbon", Miquel de Sentmenat, conjuntament amb un altre cavaller de l'orde, Galceran Turell, àlies Tiana, organitzà una trobada, al castell de Barberà, de les quadrilles de Roca Guinarda i Morell, que s'agruparen sota el comandament únic de Roca Guinarda. La quadri-

105. ACA, AS, 1.34. No consten despeses d'inversions.

106. ACA, AS, 0.18.

107. Joan REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1961, p. 94.

108. Lluís M.ª SOLER i TEROL, *Perot Roca Guinarda*, Manresa, 1909, pp. 148-150, 153-154, 159, 161-163, 341.

lla nyerro executà l'encàrrec de Miquel de Sentmenat i Calceran Turell i atacaren Rafael Biure, senyor del castell de Vallespinosa. El motiu de la rivalitat era la jurisdicció de Vallverd, que el priorat de Catalunya i Rafael de Biure es disputaven, i que Rafael de Biure havia ocupat, plantant forques i fent-se prestar homenatges, aprofitant la vacant del priorat. L'anècdota porta a pensar que som en una època en què les hosts feudals ja han desaparegut i el bandolerisme popular podia ésser aprofitat pels senyors per tal de dirimir les pròpies diferències en la lluita per la renda. Els fadristerns o familiars sense patrimoni serien, en aquest cas, l'enllaç entre els senyors i el poble organitzat en quadrilles. Aquestes relacions amb el bandolerisme són, però, ja paral·leles a una relativa fixació de la residència familiar dels Sentmenat a Barcelona (com es desprèn del fet que des de 1599 els bateigs familiars són datats a Barcelona i realitzats a la catedral de Barcelona en lloc de la parròquia de Sentmenat, com s'havia fet fins aleshores,¹⁰⁹ i segons una relació de 1639 en què consta casa i residència a Barcelona de Joan de Sentmenat).¹¹⁰ Les relacions amb el bandolerisme no són obstacle a l'obtenció de càrrecs a l'administració catalana. El 1614, Joan de Sentmenat i d'Alentorn és diputat militar de la vegueria de Barcelona,¹¹¹ pel juliol de 1634 Joan de Sentmenat i de Torrelles pertany al Consell de Cent de Barcelona pel braç militar,¹¹² el 1644 aquest mateix Joan de Sentmenat és diputat militar per la vegueria de Barcelona.¹¹³

Durant la Guerra dels Segadors, els Sentmenat —a excepció de la branca rossellonesa, de la qual procedia Aleix de Sentmenat, baró de frontera destacat com a cap de la revolució política de Catalunya—¹¹⁴ foren addictes a Felip IV. Ramon, de la línia Castellsdosrius, bisbe de Vic, era expulsat de Catalunya (1646-1653) i de tornada era bisbe de Barcelona (1656-1663).¹¹⁵ Calceran, també de la línia Castellsdosrius, canonge i vicari de Barcelona, baró de Dosrius i senyor de Canyamars, era expulsat de Catalunya el 1643.¹¹⁶ Quant a la línia troncal Sentmenat, Joan, que moria per l'agost de 1644, sembla que encara complí alguns deures militars envers les institucions catalanes,¹¹⁷ però pel març de 1646 el seu

109. ACA, AS, 0.182.

110. ACA, *Generalitat*, caixa 26. Doc. citat per ELLIOTT, "A Provincial Aristocracy", p. 130.

111. ACA, *Generalitat*, G. 78/4. Doc. citat per ELLIOTT, "A Provincial Aristocracy", p. 134.

112. *Dietari Antic Consell Barceloní*, vol. XI, p. 287.

113. ACA, *Generalitat*, G. 78/4. Doc. citat per ELLIOTT, "A Provincial Aristocracy", p. 134.

114. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana*, pp. 453-454, 478-479.

115. DACB, vol. XIV, A. de FLUVIÀ, *La Casa de Sentmenat. Línea... Castellsdosrius...*, i també José SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía en Europa 1640-1659*, Barcelona, 1956, pp. 322, 369.

116. DACB, vol. XIII, pp. 239-240, 508-509, A. de FLUVIÀ, *ibid.*, i també SANABRE, *op. cit.*, pp. 280, 322.

117. DACB, vol. XIV, pp. 468, 471, i també SANABRE, *op. cit.*, p. 106.

successor, Francesc, fugia de Catalunya a causa de la situació política del Principat.¹¹⁸ El 3 de març de 1650, Francesc de Sentmenat feia una petició d'ajuda al Consell d'Aragó: el Consell d'Aragó explica, en relació amb aquesta petició: "Dado el 3 de março de 1650 al Consejo de Aragón. Se despacho a 24 de março y se dió 22 ducados de plata como se pedia. D. F. de S. dize que por no perder la vida hubo de salir de Cataluña por março del año 1646 por haver enbiado el conde de Ancurt una campaña de cavallos a prenderle en un lugar suyo y, teniendo dicha de saber lo hantes, pudo escaparse dexando toda su hazienda (que en vassallos es muy considerable) en poder de los franceses, y escapó a pie sin poder sacar de Barcelona comodidad alguna".

Tal vegada l'actitud addiota li valgué estar el 1653¹¹⁹ en totes les bosses d'insaculació municipal. Francesc de Sentmenat, el 1653, era a la bossa d'insaculació de conseller segon, del braç militar del Consell de Cent, de mostassà de militars, de batlles del braç militar, de jutges de taula del braç militar, i d'obers del braç militar. Pel novembre de 1658¹²⁰ esdevenia conseller segon de Barcelona i, tot i que abans d'acceptar declarava la seva participació en l'arrendament de la fleca del pastrim encara que no hi figurés el seu nom —això significava una incompatibilitat per a l'exercici del càrrec—, el Consell de Cent considerà que no era causa suficient de renúncia i Francesc de Sentmenat esdevenia conseller segon.¹²¹ El 1691¹²² el fill de Francesc de Sentmenat obtenia el títol de marquès. L'obtenció del títol de marquès tenia el seu origen en la fidelitat a Felip IV en el curs de la Guerra dels Segadors.¹²³ Durant la Guerra de Successió, la família Sentmenat fou austròfila, a diferència de la branca Castellidosrius, que fou borbònica.¹²⁴

Cal remarcar, però, que en llurs estereotipades relacions de mèrits i serveis —com la que reproduïm de petició (25-X-1795) de la concessió de "la llave de gentil hombre de camara con entrada" al nou marquès de Sentmenat, puix que aquesta distinció ja la tenia el seu pare— els Sentmenat posen l'accent en la fidelitat a Felip IV i neguen llur passat austròfil: ¹²⁵ "[...] que el bisabuelo del Exponente sosteniendo el partido

118. ACA, AS, 1.94.

119. DACB, vol. XVI, pp. 63, 69, 76, 79, 164, 165.

120. DACB, vol. XVI, p. 448.

121. DACB, vol. XVII, p. 4.

122. ACA, AS, 2.95, fol. 41, *Indexs Sentmenat*, vol. XVII, doc. 540, i també FLUVIÀ, *Los Sentmenat. Una gran familia...* Era creat marquès per reial cédula de 6 d'abril de 1691 i reial despatx de 20 de novembre de 1699.

123. Marquès de SIETE IGLESIAS, *La sublevación de Catalunya. Antecedentes de unos títulos del Reino*, a "Hidalguía" (1957), pp. 545-560.

124. S. SANPERE Y MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, Barcelona, 1905, p. 512, i també A. de FLUVIÀ, *Los Sentmenat. Una gran familia...* pp. 216-217: els Castellidosrius esdevingueren "grandes de España" (1701-1703) i entraren en la mecànica de la política espanyola. L'ur membre Manuel de Sentmenat i de Lanuza, que fou virrei, governador i capità general del Perú, Xile i Tierra Firme respectivament, subvencionava Felip V des del Perú durant la Guerra de Successió.

125. ACA, AS, 0.18 Aa, núm. 44 (25-X-1795).

de Phelipe 4.º en 1646, y sirviendo en sus tropas, se retiró de las turbaciones de Cataluña, abandonando sus mayorazgos, pueblos y posesiones que fueron saqueadas, incendiadas y confiscadas en odio de su fidelidad. Su hijo y abuelo del exponente, pasando por todos los grados de la milicia desde 1677 al 1696 que se hallaba comisario general del trozo de Rosellón, tubo que separarse del servicio con motivo de su casamiento, y para atender a la reparación de su arruynado mayorazgo. Por muerte de Carlos 2.º heredando la monarquia Phelipe 5.º pasó a Madrid dho marqués para besar sus Rs. manos, siendo el primer catalan qe tubo esta fortuna en España con qe acreditó su fidelidad. El virrey Dn Francisco Velasco, persuadido del zelo, pericia militar y concepto que tenia en el Principado empleó a dho marqués abuelo en las primeras turbaciones de 1704 al 1706 para apaciguar y contener al Vallès, y a la Sagarra, lo qe consiguió con tanta glòria suya como desinterés a sus espensas, lo qe confirman las varias cartas originales del mismo virrey con las más expresivas gracias. Apoderado de Cataluña el archiduque, y deseosos de adquirir en su servicio al marqués para aumentar su parcialidad con un sugeto tan opinado, le ofreció la llave de Gentilhombre de Camara, y un regimto. de caballeria, cuyas gracias reusó ¹²⁶ y hallandose achacoso y de avanzada edad envió a sus dos únicos hijos al servicio de Phelipe 5.º haviendo sido recompensado por este augusto monarca con la llave qe havia reusado al archiduque".¹²⁷

La relació es recolza en fets reals com la participació en la repressió de l'aixecament del Vallès quan el príncep Darmstad es presentà amb l'estol a Barcelona (1704),¹²⁸ però disfressa les relacions amb l'arxiduc i diu que aquestes es produïren a causa de les tàctiques d'atracció de l'emperador.¹²⁹

Entre els papers dels Sentmenat hi ha dos documents que indirecte-

126. La documentació reflecteix les relacions amb l'arxiduc, que, si acceptem la posterior interpretació que fa la família sobre aquestes relacions, foren causades per les pressions de l'emperador. Les relacions que reflecteix la documentació són: invitació de l'arxiduc al marqués a les Corts (ACA, AS, 0.18 Aa, núm. 31, 13-XI-1705); comunicació de l'arxiduc al marqués de la seva elecció com a emperador (ACA, AS, 0.18 Aa, núm. 32, 1711 i 1712).

127. Un memorial similar fou executat per Joan de Sentmenat el 1742 (ACA, AS, 1.94).

128. Agustín LÓPEZ DE MENDOZA Y PONS, CONDE DE ROBRES, *Historia de las guerras civiles de España desde la muerte del señor Carlos II, que sucedió en 1.º de noviembre de 1700, distribuida en ocho libros por los mismos años regulados hasta el de 1708*, Saragossa, 1882, p. 191.

129. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963, p. 1.220. Soldevila diu que els Sentmenat estaven lligats a l'Acadèmia de Bones Lletres (1729), els homes de la qual —o, millor dit, els homes de l'Acadèmia Desconfiada— havien estat austròfils. El 1753, el marqués de Sentmenat participava a les sessions de l'Acadèmia (Antoni COMAS, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1964, vol. IV, p. 137; Jordi RUBÍ BALAGUER, *Historia general de las literaturas hispánicas*, Barcelona, 1969, vol. V, p. 225).

tament fan referència a segrestaments practicats per Felip V sobre els seus béns,¹³⁰ cosa que confirma la seva austrofilia.

Més coneguda i clara fou l'actitud austròfila de Pere de Torrelles i Sentmenat,¹³¹ germà de Francesc de Sentmenat, de la branca de la família del patrimoni Torrelles, que era nomenat governador de Catalunya (17-VII-1706) i creat marquès per l'arxiduc, i a qui Felip V també segrestà els béns.¹³² També el membre de la família Ramon de Sentmenat i de Torrelles, cavaller de Sant Joan, fou austròfil i encarnà l'esperit de resistència de Barcelona.¹³³

El present treball ha permès si més no compulsar la possible utilitat d'aquest tipus de fonts. Tot i les seves limitacions, aquest arxiu privat nobiliari ha deixat assenyalar, en primer lloc, la funció de les lleis de successió en la formació dels patrimonis; en segon lloc, ha possibilitat de concretar l'abast de les dificultats financeres del segle XVII, la possible tendència a transferir-les als pagesos, i el paper de les concòrdies —sempre que la composició de la renda permetia imposar aquesta solució— com una manera de solventar el deute amb la plena garantia de manteniment de la integritat patrimonial. Finalment, ha confirmat els beneficis que el desenvolupament agrícola de la Catalunya del segle XVIII reportà sobre les rendes senyoriales. Caldria tal vegada aprofundir en aquests tipus d'estudis, almenys per a verificar, en el marc de les condicions generals, l'emplaçament real i el grau d'homogeneïtat de les forces feudals catalanes després de la crisi de la Baixa Edat Mitjana. Un millor coneixement d'aquestes forces socials ens col·locaria en més bones condicions per a situar la dialèctica senyor-pagesos i explicar-nos la dependència, provincialització, fluctuacions polítiques i alienació cultural i lingüística de les classes dirigents catalanes de l'Antic Règim.

130. Un dels documents (ACA, AS, 1.34) no és massa explícit; només fa un recompte de pensions cobrades "del segrest" pels creditors censalistes, la qual cosa significa que el patrimoni de la concòrdia quedà incautat, però degué seguir pagant els creditors. L'altre document és de mitjan segle XVIII (v. 1750), i explícitament parla dels "deu anys de segrest en que el rey desde 1714 a 1724 se prengué las rentas de la casa de Santmenat y ab ellas la varvesoria" (ACA, AS, 0.205). Cal remarcar que als volums de la intendència de l'ACA només he trobat referències de segrest de dos llocs de la varvassoria de Toralla: Claverol i Sarradell, que eren arrendats per l'arrendador dels segrestos del partit de Pallars el 1714, per quatre anys, al preu de 262 ll. 10 s. anuals (ACA, R. P., Int., vols. 2/1, fols. 245-246).

131. Joan MERCADER I RIBA, *Felip Vè i Catalunya*, Barcelona, 1968, p. 167.

132. ACA, R. P., Int., vols. 2/3, fol. 171. El mateix Pere de Torrelles arrendava Pallejà al fisc reial (15-IV-1716 a 14-IV-1717) per 290 ll.

133. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963, p. 1.160. La família Sentmenat tradicionalment tenia membres seus a l'ordre de Sant Joan. Ramon era germà de Joan Sentmenat i morí el 1713. (FLUVIÀ, *op. cit.*, p. 213, i S. SANPERE Y MIQUEL, *op. cit.*, p. 99).